

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

„Aféra Spiegel“ v roce 1962

Bakalářská práce

MICHAL DIMITROV

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Jaroslav Kučera, CSc.

Praha 2006

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Aféra Spiegel“ v roce 1962 vypracoval samostatně a uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 18. 5. 2006

Michal Dimitrov

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval panu Doc. PhDr. Jaroslavu Kučerovi, CSc. za jeho podnětné připomínky a pomoc s překladem. Dále bych rád vyjádřil díky všem, kteří mi svou podporou vytvořili podmínky pro napsání této bakalářské práce.

„Ačkoliv zatykače na Augsteina a redaktory Spiegelu nevzešly ode mne, nýbrž od justice, a přestože daná fakta odpovídala pravdě a nebyla mnou vymyšlená, stal jsem se terčem útoků. Avšak pravda tehdy nehrála žádnou roli, pouze emocemi nabitá, rozvášněná nálada. Tehdy se se mnou jednalo jako s Židem, který se odvážil vystoupit na říšském sjezdu NSDAP. Objevovaly se příznaky vyloženého blouznění mas – bez ohledu na fakta se agitovalo za Spiegel a tedy proti mně. Pod vlnou jednostranně utvářené atmosféry mělo být jádro aféry zakryto, totiž skandální vyzrazení vysoce třaskavých vojenských tajemství Augsteinovým plátkem.“

(Franz Josef Strauß: *Die Erinnerungen*)

Obsah

1. Úvod	6
1.1 Základní charakteristika tématu	6
1.2 Úvodní hypotézy	7
1.3 Pracovní postup	8
1.4 Kritika základní literatury	9
2. Počátek „Aféry Spiegel“	13
2.1 Policejní akce proti <i>Spiegelu</i>	13
2.2 „Podmínečně připraveni k obraně“	14
2.3 Svoboda tisku versus vlastizrada	15
2.4 Fenomén <i>Spiegel</i>	18
3. Reakce tisku a veřejnosti.....	21
3.1 Solidarizace tisku se <i>Spiegelem</i>	22
3.1.1 Reakce západoněmeckého tisku	22
3.1.2 Zahraniční tisk o „Afěře Spiegel“	24
3.2 Reakce veřejnosti na „Afěru Spiegel“	25
3.2.1 Reakce studentů a mládeže	26
3.2.2 Reakce spisovatelů a umělců	28
3.2.3 Prohlášení vysokoškolských pedagogů	28
3.3 Význam veřejného protestu v „Afěře Spiegel“	30
4. Koaliční krize	31
4.1 <i>Der Spiegel</i> versus Franz Josef Strauß.....	31
4.1.1 Franz Josef Strauß a jeho jaderná politika	31
4.1.2 „Konečný boj“	32
4.1.3 Role Franze Josefa Strauße v „Afěře Spiegel“	34
4.1.4 Případ Ahlers	35
4.2 Koaliční krize	36
4.2.1 Počátek koaliční krize	37
4.2.2 Parlamentní interpelace 7. - 9. listopadu 1962.....	38
4.2.3 Cesta k odstoupení Strauße z vlády	39
4.2.4 Role kancléře Adenauera v „Afěře Spiegel“	41
4.2.5 Velká koalice?.....	44
4.3 Obnova koalice mezi CDU/CSU a FDP, konec „Aféry Spiegel“.....	46
5. Závěr	47
6. Zusammenfassung	50
7. Seznam zkratk	52
8. Seznam pramenů a literatury	53

1. Úvod

1.1 Základní charakteristika tématu

Na podzim roku 1962 se Spolková republika Německo ocitla ve vnitropolitické krizi, která vešla do dějin pod názvem „Aféra Spiegel“.¹ V okamžiku, kdy kubánská raketová krize hrozila přerůst v jaderný konflikt, proběhl překvapivý zásah kriminální policie proti týdeníku *Der Spiegel*.² Hamburský magazín měl údajně v jednom ze svých článků zveřejnit státní a vojenská tajemství, a dopustit se tak vlastizrady. Přes vyostřenou mezinárodní situaci reagovala část západoněmecké veřejnosti na akci negativně. Nevůli mezi občany totiž nevzbudilo ani tak obvinění, že *Spiegel* domněle spáchal jeden z nejtěžších možných zločinů, jako spíše samotný zákrok úřadů proti renomovanému časopisu. Obsazení redakcí a zatčení hlavních redaktorů týdeníku totiž významně omezilo jeho činnost, došlo dokonce k cenzurním opatřením. V průběhu následujících dnů veřejný protest ještě zesílil, neboť akce byla obestřena řadou nejasností, které odpovědné úřady nedokázaly dostatečně vysvětlit.

V krátkých dějinách Spolkové republiky se jednalo o první opravdu masivní vystoupení veřejnosti proti svévoli státní moci. Tisíce demonstrujících protestovaly proti omezení svobody tisku a za hlavního iniciátora akce označily *Spiegelem* dlouhou dobu kritizovaného ministra obrany Franze Josefa Strauße (CSU), ačkoliv pro toto tvrzení v tu chvíli neexistoval žádný důkaz.

I díky tlaku médií a veřejnosti se klíčové otázky spojené s akcí přenesly až do nejvyšší politiky. Překročení kompetencí některými úředníky bylo důvodem koaliční krize mezi CDU/CSU a FDP. Napětí mezi vládními partnery pak ještě vyhrotily výroky některých ministrů během parlamentních interpelací k „Afěře Spiegel“, které na půdě

---

¹ V německé terminologii se hovoří o „Die Spiegel-Affäre“. Tento termín jsem analogicky přeložil do češtiny jako „Aféra Spiegel“ (s uvozovkami, aby v textu nedocházelo k záměně mezi aférou a samotným časopisem; skloňovat se v tomto případě bude pouze slovo „aféra“). Podobně „Fibag-Affäre“ je přeloženo jako „Aféra Fibag“.

² Název týdeníku *Der Spiegel* (= *Zrcadlo*) jsem se v případech, kdy před titulem periodika nestojí podstatné jméno jako např. časopis, magazín nebo týdeník, rozhodl redukovat pouze na *Spiegel*. Domnívám se, že by skloňování (případně neskloňování) názvu časopisu s určitým členem nepůsobilo přirozeně (např. zásah proti *Der Spiegelu*, či akce proti *Der Spiegel*). Vycházím ze skutečnosti, že čeština před podstatnými jmény zpravidla člen určitý neužívá a v českém prostředí se na základě úzu běžně hovoří o *Spiegelu*.

Spolkového sněmu (*Bundestag*) probíhaly 7. – 9. listopadu 1962. Autorem nejkontroverznějších slov byl přítom sám spolkový kancléř Adenauer.

Vyostřená vládní krize vyústila ve společnou demisi ministrů FDP, kteří tak chtěli dosáhnout odvolání šéfa resortu obrany Strauße. Franz Josef Strauß totiž lhal před veřejností i parlamentem, když tvrdil, že se zákrokem proti *Spiegelu* neměl nic společného. Ministr obrany se nakonec dostal do politické izolace a 30. listopadu 1962 se vzdal své funkce.

Kancléř Adenauer mezitím za situace, kdy se de facto rozpadla vládní koalice, navázal kontakty s opoziční SPD a poprvé v dějinách Spolkové republiky začalo regulérní koaliční vyjednávání mezi stranami unie a sociálními demokraty. Kvůli některým rozporům mezi oběma tábory však bylo po několika dnech přerušeno a Adenauer dal přednost rekonstrukci vlády v rámci stávající koalice. Ještě před sestavením nového kabinetu 87letý politik oznámil, že se po letních parlamentních prázdninách v roce 1963 definitivně vzdá úřadu spolkového kancléře.

1.2 Úvodní hypotézy

Je otázkou, zda by se „Aféra Spiegel“ neměla jmenovat spíše „Straußova aféra“. Nerozpoutal ji totiž kontroverzní článek hamburského časopisu, ale teprve intervence Franze Josefa Strauße. Ministr obrany inicioval v dějinách Spolkové republiky zcela bezprecedentní policejní zákrok proti kritickému tiskovému orgánu. Do jaké míry byly přípravy a průběh akce spojeny s ambicí Strauße pomstít se časopisu, který proti němu vedl několikaletou mediální kampaň?

Reakce veřejnosti (studentů, univerzitních profesorů, umělců apod.) neměly ve třináctileté historii Spolkové republiky obdoby. Lze je chápat jako ochotu a připravenost lidu hájit svobodu tisku před státní mocí? Můžeme postoj občanů během aféry hodnotit jako důkaz, že sedmnáct let po skončení druhé světové války přijala západoněmecká společnost za své základní principy demokracie? Je možné „Aféru Spiegel“ interpretovat jako jeden z prvních projevů tzv. „mimoparlamentní opozice“ (*APO*)?

Veřejný protest by sotva byl tak intenzivní, kdyby se na stranu postiženého časopisu nepostavila drtivá většina západoněmeckého i světového tisku. Kritická média totiž jednak protestující podporovala, jednak vyzývala opoziční SPD i vládní FDP, aby otevřeně vystoupily proti politikům CDU/CSU, kteří se snažili okolnosti zásahu proti

Spiegelu zlehčovat či dokonce utajit. Jak velký vliv měla média na politické představitele během „Aféry Spiegel“?

Vzájemná důvěra koaličních partnerů CDU/CSU a FDP utrpěla aférou velké trhliny. Lze na „Aféru Spiegel“ pohlížet jako na počátek ochladnutí vztahů mezi těmito stranami a výchozí bod přechodné fáze v německé vnitřní politice, která vedla k utvoření tzv. velké koalice (CDU/CSU + SPD) v roce 1966?

Vedle popisu „Aféry Spiegel“ bude cílem bakalářské práce potvrdit, nebo vyvrátit výše zmíněné hypotézy.

1.3 Pracovní postup

Základním záměrem autora této bakalářské práce je přinést odpověď na otázku, co byla „Aféra Spiegel“ a jaká je její role v německých dějinách. Slovo „aféra“ je v kontextu této vnitropolitické krize zcela na místě. Pro současníky byla svým způsobem detektivním příběhem, přičemž některé otázky se dodnes nepodařilo definitivně zodpovědět. Během měsíc a půl trvající „Aféry Spiegel“ lze pozorovat několik paralelně probíhajících dějových linií, můžeme dokonce hovořit o několika menších aférách v rámci aféry velké. Z toho důvodu je prakticky nemožné zaznamenat vývoj tématu v chronologické souslednosti. Proto jsem se rozhodl od sebe oddělit reakce veřejnosti na běh událostí a politickou krizi, kterou tyto reakce pomohly vyhrotit.

Hlavním cílem první kapitoly (2.) je uvést čtenáře přímo do okamžiku, kdy ve vyostřené geopolitické situaci proběhla překvapivá akce kriminální policie proti časopisu *Der Spiegel* a jeho redaktorům. Dále jsou nastíněny komplikace, které byly v napjatých dnech kubánské raketové krize spojeny s otázkou, zda *Spiegel* zveřejněním tajných informací v článku *Bedingt abwehrbereit* skutečně spáchal vlastizradu. V závěru první kapitoly je zachycena specifická role *Spiegelu* v mladé demokracii Spolkové republiky jako jedno z možných vysvětlení, proč zásah proti hamburskému časopisu vyvolal nezvykle velkou pozornost veřejnosti.

Druhá kapitola (3.) se věnuje reakcím tisku a veřejnosti na policejní zákrok proti *Spiegelu*. Na prvním místě jsou přiblíženy motivy a projevy solidarity konkurenčního i zahraničního tisku s postiženým týdeníkem a je zdůrazněn význam této skutečnosti pro intenzitu veřejného protestu proti úřadům i samotné vládě. V další části kapitoly jsou poté analyzovány reakce jednotlivých skupin obyvatelstva.

Třetí kapitola (4.) se nejprve věnuje publicistické kampani *Spiegelu* proti spolkovému ministru obrany Straußovi, aby byl nastíněn jeden motivů intervence bavorského politika do řízení proti hamburskému časopisu. V následujících odstavcích pak práce sleduje koaliční krizi a její vyvrcholení, v níž má ústřední úlohu otázka setrvání Strauße ve vládě, a dále se zaměřuje na vyjednávání CDU/CSU a SPD o vytvoření velké koalice jako jednom z řešení vládní krize. Samostatnou kapitolou pak bude pokus zamyslet se nad rolí spolkového kancléře Konrada Adenauera v „Aféře Spiegel“.

1.4 Kritika základní literatury

„Aféra Spiegel“ je více než čtyřicet let po svém vzniku v německé historiografii podrobně zpracovaným tématem a věnuje se jí řada publikací. Literaturu lze v zásadě rozdělit na tři skupiny. Do první kategorie patří publikace, které se zabývají přímo problematikou „Aféry Spiegel“ či se dokonce zaměřují na určitý výsek z tohoto tématu. Do druhé skupiny lze zařadit práce, které se věnují tématu okrajově v rámci pokrytí delšího časového období německých dějin. Jedná se buď o různé syntézy dějin Spolkové republiky nebo biografie politiků, jichž se „Aféra Spiegel“ přímo týkala. Přínosné jsou i paměti či vzpomínky účastníků (v tomto případě zejména paměti Franze Josefa Strauße). Třetí kategorií zdrojů k aféře je dobový periodický tisk.

Klíčovou monografií, která nejpodrobněji a v mnoha vrstvách zachytila problematiku „Aféry Spiegel“, je dvousvazková publikace vydaná Jürgenem Seifertem již v roce 1966, tedy necelé čtyři roky po samotné události. Největší přínos dvou svazků *Die Spiegel-Affäre*³ lze spatřovat ve snaze zpřístupnit širší veřejnosti neznámé dokumenty, které s aférou souvisely, a poskytnout čtenáři možnost utvořit si o aféře vlastní úsudek. V prvním svazku sám Seifert představuje nejdiskutovanější aspekty spojené s tímto tématem. Spíše než na interpretaci sporných bodů se zaměřuje na jejich popis, který vychází z důkladně prostudovaných pramenů (nejrůznějších dokumentů a komentářů tisku). V příloze je zevrubně zpracována kronika celé události, do níž už jsou zahrnuty skutečnosti zjištěné v rámci tzv. *Spiegel-Bericht* z května 1963, tedy závěrečné zprávy parlamentního vyšetřovacího výboru, který se zabýval nejasnými okolnostmi zásahu úřadů proti hamburskému časopisu. Součástí přílohy je rozsáhlá,

---

³ Seifert, Jürgen (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre. Staatsmacht und ihre Kontrolle*, Bd. 1,2. Walter Verlag, Olten 1966.

téměř tři sta stran zabírající dokumentace k tématu. Čtenář tak má možnost prostudovat si v originále protokoly z tiskových konferencí odpovědných úřadů, stenografické záznamy nejdůležitějších okamžiků parlamentních interpelací k „Afěře Spiegel“, vyjádření jednotlivých aktérů (zejména Franze Josefa Strauße) a také protokoly výpovědí svědků před soudem či Spolkovým sněmem. Do druhého svazku jsou pak zařazeny studie Manfreda Liebela a Inge Negtové k reakcím západoněmecké resp. světové veřejnosti. Také tyto studie jsou podepřeny podrobnou dokumentací (prohlášeními univerzitních pedagogů, studentů, spisovatelů, právníků apod. a komentáři světového tisku). O kvalitě i významu dvousvazkové publikace pro další díla hovoří i skutečnost, že u velkého množství více i méně odborných monografií o tématu je patrné, že čerpaly právě z této práce.⁴ Nevýhodou Seifertova díla je ovšem krátký historický odstup od tématu, jenž neumožnil reflektovat poznatky, které vyšly najevo později, zejména pak přísně tajný dopis Strauße Adenauerovi, který byl nalezen až na počátku 90. let 20. století.

Z biografií jednotlivých aktérů je nejpřínosnější druhý svazek životopisu Konrada Adenauera od renomovaného německého historika Hanse-Petera Schwarze (*Adenauer. Der Staatsmann 1952-1967*),⁵ zejména proto, že autor čerpá z archívu Adenauera a deníků osob, které jej v tomto období bezprostředně obklopovaly. Publikace vydaná v devadesátých letech odhaluje dříve netušenou roli kancléře v „Afěře Spiegel“. Pro komparaci lze použít také méně obsáhlou a novější biografii Adenauera od Henninga Köhlera (*Adenauer*).⁶

První životopis Franze Josefa Strauße od Wolframa Bickericha⁷ z roku 1996 přináší velmi kritický obraz bavorského politika, včetně jeho role v „Afěře Spiegel“. K textu je přiložena faksimile osmistránkového dopisu Strauße Adenauerovi z 19. listopadu 1962, nalezeného až na počátku 90. let. V tomto dopise ministr obrany obviňoval kancléře z vůdčí role v „Afěře Spiegel“. K otázce vztahu Strauße a vydavatele týdeníku *Der Spiegel* Rudolfa Augsteina je přínosné srovnat Bickerichovu publikaci s Augsteinovou biografií od Dietera Schrödera.⁸

---

⁴ Např. Schoenbaum, Schöps (viz poznámka 17 a 18).

⁵ Schwarz, Hans-Peter: *Adenauer. Der Staatsmann 1952-1967*, Bd. 2. Deutsche Taschenbuch Verlag, München 1994.

⁶ Köhler, Henning: *Adenauer. Eine politische Biographie*. Propyläen, Frankfurt am Main 1994.

⁷ Bickerich, Wolfram: *Franz Josef Strauß. Die Biographie*. ECON Verlag, Düsseldorf 1996.

⁸ Schröder, Dieter: *Augstein*. Siedler Verlag, München 2004.

Osobní postoj Strauße ke *Spiegelu* i k „Aféře Spiegel“ lze nalézt v jeho pamětech,⁹ ačkoliv se v nich bavorský politik k tomuto tématu vyjadřuje pouze okrajově. Z hlediska objektivit je třeba brát tyto paměti s rezervou. Vzpomínky Rudolfa Augsteina lze nalézt především v pozdějších článcích *Spiegelu*. Konrad Adenauer své paměti k bodu „Aféra Spiegel“ dopsat nestihl. Lze ovšem čerpat také ze vzpomínek dalších pamětníků. Například v otázce, jestli se hamburský týdeník dopustil vlastizrady, je velmi přínosný článek novináře Thea Sommera, tehdejšího odborníka týdeníku *Die Zeit* na bezpečnostní otázky.¹⁰

K roli magazínu *Der Spiegel* v dějinách Spolkové republiky podává výklad publikace mediálních vědců Pürera a Raabeho *Medien in Deutschland*.¹¹ Kritický pohled na časopis přináší studie spisovatele Hanse Magnuse Enzensbergera *Die Sprache des Spiegel*.¹²

K zařazení „Aféry Spiegel“ do širšího kontextu německých dějin přispívá třetí svazek souborných dějin Spolkové republiky od Hanse-Petera Schwarze (*Geschichte der Bundesrepublik*).¹³ Tato publikace ovšem vyšla již na počátku 80. let. Pro srovnání je tak možné použít novější, avšak mnohem stručnější syntézu od Dietricha Thränhardta (*Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*),¹⁴ popřípadě dílo Manfreda Görtemakera (*Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*).¹⁵ K základnímu zařazení aféry do soudobého geopolitického kontextu je vyhovující kniha *Východ. Krize sovětského bloku 1941-1989* od kolektivu českých historiků.¹⁶

Přehled základní problematiky „Aféry Spiegel“ poskytuje práce Joachima Schöpse z počátku 80. let s názvem *Die Spiegel-Affäre des Franz Josef Strauß*,¹⁷ která se ovšem mnohem více blíží beletrii než odborné práci. Pro neněmeckého čtenáře je velmi přínosný „pohled zvenčí“ od amerického historika Davida Schoenbauma v knize

---

⁹ Strauß, Franz Josef: *Die Erinnerungen*. Siedler Verlag, Berlin 1989.

¹⁰ Sommer, Theo: *Rückblick in den Abgrund*. In: *Publizistik*, Sonderheft 4/2003.

¹¹ Pürer, Heinz, Raabe, Johannes: *Medien in Deutschland*. Presse, Bd. 1. Ölschläger, München 1994.

¹² Enzensberger, Hans Magnus: *Einzelheiten I. Bewußtseins-Industrie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1962.

¹³ Schwarz, Hans-Peter: *Geschichte der Bundesrepublik. Die Ära Adenauer 1957-1963*, Bd. 3. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1983.

¹⁴ Thränhardt, Dietrich: *Geschichte der Bundesrepublik*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1996.

¹⁵ Görtemaker, Manfred: *Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*. Bundeszentrale für politische Bildung, München 2003.

¹⁶ Vykoukal, Jiří a kol.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Libri, Praha 2000.

¹⁷ Schöps, Joachim: *Die Spiegel-Affäre des Franz Josef Strauß*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 1983.

„*Ein Abgrund von Landesverrat*“,¹⁸ která poprvé vyšla v anglickém jazyce už na konci 60. let, avšak dočkala se několika reedic, včetně německého překladu. Hlavní část této publikace se zabývá popisem policejního zásahu proti *Spiegelu*, který Schoenbaum do velké míry zakládá na rozhovorech s redaktory magazínu. Nabízí tím do jisté míry velmi jednostranný pohled na „Aféru Spiegel“.

Z hlediska zachycení „Aféry Spiegel“ tak, jak ji na základě známých faktů mohli vnímat současníci, je velmi cenným zdrojem periodikum *Archiv der Gegenwart*, které vedle shrnutí událostí od posledního vydání (tedy zpravidla jednoho týdne) citovalo též některé dokumenty (v úplném či zkráceném znění). Podobně přínosný je i měsíčník *Blätter für deutsche und internationale Politik*.

V práci o „Aféře Spiegel“ nelze jako jeden ze základních pramenů opomenout samotný týdeník *Der Spiegel*, kvůli němuž celá aféra vypukla. Jeho četbou lze dokumentovat kritický vztah časopisu k osobě Franze Josefa Strauße, zejména na článcích *Endkampf* (15/1961) a *Bedingt abwehrbereit* (41/1962). Policejní zásah proti *Spiegelu* z pohledu jeho redaktorů podrobně popisuje článek *Sie kamen in der Nacht* (45/1962).

V českém jazyce je „Aféra Spiegel“ prakticky nezpracovaným tématem. *Dějiny Německa*¹⁹ vydané v edici Nakladatelství Lidové noviny jsou přeloženou německou příručkou a „Aféře Spiegel“ se zde věnují pouze dva odstavce v rozsahu půl tiskové strany. O neznalosti tématu v českém prostředí svědčí i článek Jiřího Loewyho *Moudrá vláda s tiskem neválčí* z roku 2001,²⁰ který obsahuje několik faktických chyb.

---

¹⁸ Schoenbaum, David: „Ein Abgrund von Landesverrat“. Die Affäre um den Spiegel. Parthas, Berlin 2002.

¹⁹ Müller, Helmut a kol.: Dějiny Německa. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995.

²⁰ Loewyho článek, který vyšel v *Lidových novinách* 31. 10. 2001, obsahuje několik faktických chyb a nepřesných formulací. Např. nelze souhlasit s tvrzením, že čtyři čísla magazínu během aféry nevyšla. Čtyři týdny sice trvalo obsazení hamburské redakce týdeníku, ovšem díky pomoci okolních redakcí se všechna čísla podařilo vydat. Není ani pravda, že spolkový ministr vnitra Hermann Höcherl (CSU) už po „Aféře Spiegel“ nepatřil do nové vlády. In: <http://www.lidovky.cz/tisk.asp?c=L254A13A&r=ahorizont>.

2. Počátek „Aféry Spiegel“

S vypuknutím karibské krize na podzim 1962 stál svět „blíže třetí světové válce než kdykoliv předtím“.²¹ Prezident Spojených států amerických J. F. Kennedy seznámil 22. října 1962 americkou i světovou veřejnost s vážností situace. O čtyři dny později, v pátek 26. října 1962, prohlásil spolkový kancléř Adenauer v řeči vysílané rozhlasem a televizí: „Krise na Kubě je nejnebezpečnějším ohrožením světového míru od roku 1945.“²² V této vyostřené geopolitické situaci, kdy se Adenauer dokonce obával blokády Berlína,²³ začal zásah západoněmecké kriminální policie proti renomovanému a vůči vládě kritickému časopisu *Der Spiegel*. Spolkový soudní dvůr odůvodnil vydání příkazu k akci tím, že redaktoři časopisu „jsou podezřelí ze spáchání trestných činů vlastizrady, vlastizrádného padělání a uplácení“.²⁴

2.1 Policejní akce proti *Spiegelu*

V noci z 26. na 27. října obsadily jednotky západoněmecké policie ústřední redakce časopisu *Der Spiegel* v Hamburku a Bonnu. Zároveň došlo k domovním prohlídkám a následně i k zatýkání předních redaktorů týdeníku. Zatčení neunikl ani majitel, vydavatel a šéfredaktor *Spiegelu* v jedné osobě Rudolf Augstein, který se ovšem policii sám přihlásil následujícího dne v poledne. Protože hamburská centrála magazínu byla v tzv. *Pressehausu*, kde sídlily také redakce dalších časopisů (např. *Die Zeit*, *Stern*), dostaly se zprávy o policejním zásahu okamžitě na veřejnost. Tím začala „Aféra Spiegel“.

Sám *Spiegel* zachytil průběh zásahu ve vydání ze 7. listopadu 1962 v článku s názvem *Sie kamen in der Nacht*. Přes dvacet stránek dlouhý text začínal emotivním, avšak výstižným popisem prvních hodin policejní akce: „První přišli do domu v pátek 26. října 1962, krátce po 21. hodině, a potom přicházeli ve vlnách z Karlsruhe, z Wiesbadenu, z Bonnu, z Hamburku. Přišli z podezřením, že byly spáchány vlastizrada, vlastizrádné padělání a uplácení. Prohledali domy Rudolfa Augsteina, Clause Jacobiho, Johanese K. Engela, Conrada Ahlerse a Hanse Schmelze. Vzali si s sebou, co se jim zdálo důležité, a domy opět opustili. Zatkli Johanese K. Engela

---

²¹ Vykoukal a kol.: *Východ*, s. 335.

²² Schwarz: *Adenauer*, Bd. 2, s. 782.

²³ Tamtéž, s. 772.

²⁴ *Archiv der Gegenwart* 46/1962, s. 10238.

a Hanse Dietera Jaeneho a znovu je pustili. Zatkli Rudolfa Augsteina, Clause Jacobiho, Conrada Ahlerse, Hanse Schmelze a osm dní po začátku akce Hanse Detleva Beckera. Několik hodin před uzávěrkou 44. čísla *Spiegelu* prohledali bonnskou redakci a obsadili všech pět poschodí hamburské centrály, a tady zůstali. Obsadili – za účelem ‚prohledání‘ – hlavní redakci i komory s náčiním pro uklízečky, knihovnu a konferenční místnost, archiv a kulturní redakci, toalety stejně jako požární schodiště, právní oddělení jako účtárnu, fotolaboratoř jako obchodní oddělení, reklamní oddělení jako ekonomickou redakci. Obsadili 2933,8 čtverečních metrů kancelářských prostor, obsadili pracoviště 209 zaměstnanců a zůstali tady – v sobotu, neděli, pondělí, úterý, středu. Byli tady ještě o víkendu. Teprve ve středu odpoledne vydali alespoň místnosti v sedmém patře, dálnopis a telefonní ústřednu. Přišli v pátek a začali svou akci, pro niž v dějinách Spolkové republiky není ani žádný precedenc ani žádný příklad. (...) Přišli a začali svou akci, která mezitím vedla v každém případě ke koaliční krizi a k vládní krizi, ve slovníku komentátorů pak dokonce ke krizi státní.²⁵

Týdeník *Der Spiegel* se měl údajných trestných činů dopustit v článku *Bedingt abwehribereit*, zveřejněném 8. října 1962 (41. číslo bylo datováno k 10. říjnu 1962). Podle soudního příkazu časopis zveřejnil „důležité skutečnosti, jejichž utajení je spojeno se zájmem obrany vlasti“.²⁶ Existovalo přitom podezření, že časopis získal informace od příslušníků německé armády. Hlavním úkolem akce bylo zajistit v redakci *Spiegelu* tajné armádní materiály, které časopis publikoval, a tím jej usvědčit z vlastizrady, a především zjistit, kdo z armádních kruhů tyto materiály týdeníku poskytl.

Zatímco prohledávání bonnské redakce bylo uzavřeno ještě téže noci, obsazení hamburské centrály časopisu trvalo několik týdnů. Podle údajů vydavatelství *Der Spiegel* byly až 1. listopadu 1962 uvolněny telefonní ústředna a dálnopis, o dva dny později 40 procent redakčních prostor a teprve 26. listopadu, tedy přesně měsíc od začátku policejního zákroku, opustila policie poslední místnosti *Spiegelu*.²⁷

2.2 „Podmínečně připraveni k obraně“

Článek redakčního experta na vojenské otázky Conrada Ahlerse (psaný ve spolupráci s dalším redaktorem časopisu Hansem Schmelzem) s názvem *Bedingt*

---

²⁵ *Sie kamen in der Nacht*. In: *Der Spiegel*, 45/1962, s. 15.

²⁶ Archiv der Gegenwart, 46/1962, s. 10238.

²⁷ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen in der Bundesrepublik. In: Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 2, s. 71.

abwehrbereit lze vnímat jako vyvrcholení několikaleté kritiky *Spiegelu* směrem k osobě a politice spolkového ministra obrany Franze Josefa Strauße.

Nezvykle dlouhý, patnáctistránkový text byl předložen jako titulní článek vydání (*Titelgeschichte*) a reagoval na cvičení NATO s názvem *Fallex 62*, které proběhlo na západoněmeckém území v září 1962. Tento manévr simuloval vznik třetí světové války po jaderném útoku Sovětského svazu na Evropu. Ahlersův článek tlumočil závěry NATO ze simulace sovětského útoku: „Po několika dnech byly značné části Anglie a Spolkové republiky zcela zničeny. V obou zemích se počítalo s deseti až patnácti miliony mrtvých. Ve Spojených státech, které byly mezitím zasaženy několika sovětskými útoky vodíkovou pumou, byly ztráty ještě větší.“²⁸ Nejhorší ze všech ze cvičení podle *Spiegelu* vyšla německá armáda (*Bundeswehr*), která po sedmi letech od znovuvyzbrojení západního Německa a šesti letech pod vedením spolkového ministra obrany Strauße (CSU) měla „stále jen nejnižší známku od NATO: k obraně vhodná jen podmíněčně“.²⁹ Následující odstavce se pak věnovaly zevrubné analýze síly a rozmístění vojenských jednotek NATO na území Spolkové republiky. Text byl pro ilustraci doplněn mapkami a grafy.

V dalších pasážích článku se Ahlers zabýval především strategickými rozpory mezi vedením Severoatlantické aliance a Franzem Josefem Straußem a dokonce nastiňoval i spory uvnitř německé armády. Zatímco Strauß se zasazoval o koncept „masivního odstrašení“, v jehož rámci chtěl pro Bundeswehr získat taktické jaderné zbraně, Kennedyho vláda od roku 1961 zastávala koncepci *flexible response*, jejímž cílem bylo v případě konfliktu se SSSR použití jaderných zbraní oddálit a získat čas k vyjednávání. Velmi diskutovaným bodem Straußovy strategie byla myšlenka preventivního úderu (*preemptive-strike*) v případě, že sovětská strana bude mít v úmyslu zaútočit.³⁰

Ministerstvo obrany a spolková prokuratura na základě tohoto článku vytvořily seznam s 41 vojenskými tajemstvími, která měl Ahlersův text vyradit.

2.3 Svoboda tisku versus vlastizrada

V okamžiku, kdy byla provedena policejní akce proti *Spiegelu*, se v tisku, na veřejnosti i v odborných kruzích začalo debatovat o otázce, zda zveřejněním článku,

---

²⁸ *Bedingt abwehrbereit*. In: Der Spiegel, 41/1962, s. 32.

²⁹ Tamtéž, s. 33.

³⁰ Thranhardt: Geschichte der Bundesrepublik, s. 152.

který se odvolává na informace o nejtajnějším plánování státu, vzniká novináři odpovědnost za důsledky. Na jedné straně stáli zastánci liberální informační politiky s názorem, že právě v takových otázkách, kdy se jedná o budoucnost či existenci národa, je nezbytná co nejotevřenější veřejná diskuse. Kritici této myšlenky naopak poukazovali na to, že protivník tímto způsobem může získat důležité informace, přičemž se současně oslabí pozice spolkové vlády oproti ostatním členským státům NATO. Tento názor měl přirozeně váhu především ve špičkách ministerstva obrany, které začalo pátrat po informátorech *Spiegelu*.³¹

Svobodu tisku v demokratickém státě zaručuje ústava, resp. v případě Spolkové republiky Německo Základní zákon (*Grundgesetz*).³² Toto právo je však omezeno některými předpisy obecných zákonů. K případům, kdy může být svoboda tisku omezena, patří mj. trestné činy publicistické vlastizrady a velezrady (např. vyzrazení státních tajemství).³³ V článku *Bedingt abwehrbereit* se podle státních úřadů dostal do střetu nejvyšší zákon země s § 100 trestního zákoníku o vlastizradě a špionáži státních tajemství.

Jak se později na základě vyšetřování ukázalo, týdeník *Der Spiegel* skutečně disponoval tajnými informacemi. Autorovi článku Conradu Ahlersovi je předal plukovník Alfred Martin, jeden z odpůrců Strauřovy politiky jaderného odstrašení. Ahlers však předem pečlivě přezkoumal, které informace mohou být publikovány, aby nemohl být obviněn z vlastizrady. Sporné body přitom konzultoval se zpravodajskou službou (BND) i s tehdejší expertem SPD na bezpečnostní otázky a pozdějším spolkovým kancléřem Helmutem Schmidtem.³⁴

Odpůrci teze o spáchané vlastizradě od prvních dnů aféry upozorňovali na skutečnost, že se zpravodajství z cvičení *Fallex 62* podrobně věnoval list *Deutsche Zeitung und Wirtschaftszeitung* již 29. září 1962, tedy více než týden před *Spiegel*em. Způsob zpracování tématu v těchto novinách se přitom od *Spiegelu* příliš nelišil. Proti

---

³¹ Schwarz: *Geschichte der Bundesrepublik*, Bd. 3, s. 268.

³² Článek 5 Základního zákona (*Grundgesetz*) zní: (1) Každý má právo svobodně projevat a rozšiřovat svoje mínění slovem, písmem a obrazem a nerušeně se informovat z obecně přístupných zdrojů. Svoboda tisku a svoboda zpravodajství rozhlasem a filmem je zaručena. Cenzura není. (2) Tato práva mají své meze v předpisech obecných zákonů, v zákonných ustanoveních na ochranu mládeže a v právu na osobní čest. (3) Umění, věda, bádání a vyučování jsou svobodná. Svoboda učení nezabývá věrností ústavě. Český překlad Základního zákona SRN in: Klokočka, Vladimír, Wagnerová Eliška: *Ústavy států Evropské unie*. Linde Praha a.s., Praha 1997.

³³ Pürer, Raabe: *Medien in Deutschland*, Bd. 1, s. 271.

³⁴ Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 1, s. 63.

vládě blízkým novinám však žádné řízení zahájeno nebylo.³⁵ O cvičení navíc informovala i další periodika.

Podle redakčního experta na vojenskou problematiku (a pozdějšího dlouholetého šéfredaktora) týdeníku *Die Zeit* Thea Sommera nepřinesl článek žádné veřejnosti neznámé informace: „V Ahlersově analýze jsem neobjevil nic, co by předtím nebylo x-krát otisknuto – *Spiegel* vskutku později zpracoval čtyři svazky s 2 100 dřívějšími uveřejněními, 34 960 výstřižky z novin a 8 731 stranami z odborných časopisů.“³⁶ Pokud se tedy časopis vydáním Ahlersova článku dopustil vlastizrady, ze stejného přechínu by bývalo bylo možné obvinít řadu dalších tiskových orgánů. V okamžiku, kdy článek *Bedingt abwehrbereit* vyšel, už navíc tajné informace ve své podstatě nebyly tajné, protože již předtím se s nimi veřejnost měla možnost seznámit.

Časopis *Der Spiegel* později použil výše zmíněné čtyři svazky s výstřižky na svou obhajobu před soudem. V říjnu 1964 požádala Spolková prokuratura o zahájení hlavního líčení proti šéfredaktorovi magazínu Rudolfu Augsteinovi, autorovi článku Ahlersovi a plukovníku Martinovi. Po přezkoumání expertíz německých a amerických odborníků, které potvrdily, že se *Spiegel* žádného vyzrazení tajemství nedopustil, zamítl Spolkový soudní dvůr zahájení hlavního líčení.

Série soudních řízení se dostala až před Spolkový ústavní soud v Karlsruhe, kam právní zástupci časopisu podali ústavní stížnost proti neoprávněnému postupu Spolkové prokuratury. První senát ústavního soudu však 5. srpna 1966, téměř čtyři roky po „Afěře Spiegel“, nedospěl k jednoznačnému rozhodnutí. Zatímco čtyři soudci shledali postup prokuratury za protiústavní, čtyři soudci byli názoru, že její jednání ústavě neodporovalo. Podle tehdejšího zákona o Spolkovém ústavním soudu (konkrétně čl. 4 §15 odst. 2) nebylo při rovnosti hlasů shledáno provinění proti ústavě nebo jinému spolkovému zákonu.³⁷ Tzv. *Spiegel-Urteil* tak oba protichůdné názory odmítl. Z právního hlediska tak „Aféra Spiegel“ skončila patem. Rozsudek jen vypovídá o tom, jak složité bylo v této kauze rozhodnout.

Jak se však hned v prvních dnech „Aféry Spiegel“ ukázalo, byla otázka údajné vlastizrady – kvůli níž byl vydán příkaz k policejnímu zásahu – odsunuta v protestech kritické veřejnosti do pozadí a do středu pozornosti se dostal především způsob, jakým úřady proti *Spiegelu* postupovaly. Manfred Liebel ve své studii k veřejným reakcím na

---

³⁵ Archiv der Gegenwart 46/1962, s. 10239.

³⁶ Sommer: Rückblick in den Abgrund. In: Publizistik, Sonderheft 4/2003, s. 155.

³⁷ Archiv der Gegenwart 32/1966, s. 12645.

„Aféru Spiegel“ dokázal, že „téměř všechna prohlášení, demonstrace a postoje měly charakter protestů proti ohrožení principů demokracie.“³⁸ (viz kapitola 3.2)

Verzi úřadů o údajné vlastizradě hned na samém počátku aféry ostře odsoudil manifest literární skupiny *Gruppe 47*, který považoval informování veřejnosti o „takzvaných vojenských tajemstvích za morální povinnost“.³⁹ Přestože se jednalo o prohlášení úzké skupiny intelektuálů, hesla na transparentech protestujících občanů potvrzují, že podobně na otázku vlastizrady pohlížela většina demonstrujících obyvatel.

Vztah mezi vojenským tajemstvím a vlastizradou začal zajímat i odborníky. Nejvýraznějším projevem počínající diskuze byla petice 250 pedagogů z nejstarší německé univerzity Heidelbergu na adresu všech poslanců Spolkového sněmu (*Bundestag*). Heidelberští profesori, docenti a odborní asistenti žádali novou formulaci pojmu ochrana státního tajemství: „1. Občan má právo na to, aby byl přiměřeně informován o tak životně důležitých otázkách, jako je obrana vlasti. (...) 2. V trestním zákoníku a v nově utvářeném tiskovém zákoně musí být definováno přesněji než v tom stávajícím, zčásti převzatém z nacionálněsocialistické doby, co je to vlastizrada.“⁴⁰

Postoj úřadů odpovědných za policejní zásah a některých členů vlády se však od názoru veřejnosti zcela lišil. Svědčí o tom i skutečnost, že prohledávání hamburské centrály *Spiegelu* skončilo až měsíc po vypuknutí aféry. Mezi neoblomné zastánce teze o vlastizradě patřil také spolkový kancléř Adenauer, který během parlamentních interpelací 7. listopadu 1962 opakovaně tvrdil, že *Spiegel* „systematicky, pro peníze páchá vlastizradu“.⁴¹ Právě tyto výroky byly jednou z příčin stále sílících protestů proti chování některých ústavních činitelů a následně i vyostření koaliční krize. (viz kapitola 4.2)

2.4 Fenomén *Spiegel*

Překvapivá policejní akce proti časopisu, který sám sebe od volebního roku 1961 označoval za „náhražku opozice“⁴² ve státě, prakticky okamžitě vyvolala v německé

---

³⁸ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 62.

³⁹ Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 248.

⁴⁰ Petice 250 heidelberských profesorů předsedovi Bundestagu Gerstenmaierovi (CDU) z 2. 12. 1962. In: Archiv der Gegenwart, 49/1962, s. 10284.

⁴¹ Stenografické záznamy jednání Bundestagu ze 7. 11. 1962, s. 1984. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 333.

⁴² *Lieber Spiegel-Leser*. In: Der Spiegel, 52/1961, s. 18. Ve volbách do Spolkového sněmu v roce 1961 ztratila CDU/CSU absolutní většinu, a tak utvořila koalici s FDP, která získala 12,8 % hlasů. O účast ve

odborné i laické veřejnosti protestní vlnu. Nešlo však o protest proti zveřejňování údajných vlastizrádných informací, nýbrž zejména o kritiku postupu úřadů, které v průběhu následujících dnů nebyly schopné či ochotné objasnit okolnosti zásahu proti *Spiegelu*.

Nabízí se otázka, proč se veřejnost o „Aféru Spiegel“ od samého počátku tolik zajímala. Odpověď nesporně souvisí se skutečností, že týdeník *Spiegel* byl v povědomí německých občanů spojen s rolí nejkritičtějšího média vůči vládě Konrada Adenauera a jeho tzv. „kancléřské demokracii“.

Ústřední postavou časopisu byl jeho zakladatel Rudolf Augstein.⁴³ Nebyl jen jedním ze tří držitelů licence a od samého počátku vedoucí politické redakce, nýbrž později současně nakladatelem, vydavatelem a šéfredaktorem *Spiegelu*. Sám udával styl časopisu, ve vnitřních sporech dával na vědomí, kdo má v redakci a nakladatelství moc, příběhy odhalujícími politické skandály a mediálními kampaněmi proti politikům, kteří podle něj zneužívali svou moc založil věhlas listu.⁴⁴ Byl přesvědčen o nezbytnosti svobodného tisku pro kontrolu politické moci a stal se jednou z klíčových postav politické publicistiky ve Spolkové republice.⁴⁵

V roce 1953 Augstein na přednášce v klubu Rhein-Ruhr zformuloval své názory na roli *Spiegelu*: „Evropská katastrofa měla také v Německu za následek, že se rozšířily obecná letargie a únava ve všech veřejných, to znamená politických záležitostech. To vede k tomu, že se na převládající směr politického vývoje pohlíží jako na nevyhnutelnost. Politici z povolání si uvykli domlouvat se o rozhodujících otázkách sami mezi sebou. (...) Také vládnoucí politická vrstva ve Spolkové republice je snadno náchylná k tomu, etablovat se jako oligarchická kasta a ponechat obyvatelstvu už jenom formální právo každé čtyři roky potvrdit vládu vládnoucích. Čím neomezeněji směřují strany svou moc proti sobě nebo třetím, tím větší je význam tisku. (...) Zde má list jako *Spiegel* obzvláštní, společenskokritickou funkci, totiž zastupovat svobodu jednotlivce proti nadvládě státních a společenských institucí.“⁴⁶

Rudolf Augstein se na základě svého přesvědčení o poslání *Spiegelu* programově stavěl do opozice vůči vládě spolkového kancléře Adenauera a jeho

---

vládě však projevila zájem i do té doby ostře opoziční SPD, a tak podle *Spiegelu* od těchto voleb chyběla ve státě opravdová politická opozice.

⁴³ První číslo týdeníku *Der Spiegel* vyšlo v britské okupační zóně 4. ledna 1947.

⁴⁴ Schröder: Augstein, s. 48.

⁴⁵ Görtemaker: Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, s. 89.

⁴⁶ *Viele faule Eier in Deutschland*. In: <http://www.spiegel.de/spiegel/0,1518,222216,00.html>

„údajně nedemokratickému rýnsko-katolickému režimu“.⁴⁷ Právě z tohoto důvodu se z hamburského magazínu stal v kontextu německého tisku po druhé světové válce fenomén. V odborné literatuře se v této souvislosti dokonce hovoří o „zvláštním případě“.⁴⁸

Nejde přitom jen o to, že týdeník *Der Spiegel* nelze přesně zařadit do žádné kategorie ostatních periodik.⁴⁹ Tím, co dělalo a svým způsobem až dodnes dělá *Spiegel* jedinečným, není ani tak výše jeho nákladu (byť byla v celoněmeckém kontextu vždy vysoká⁵⁰) jako spíše jeho vliv na politické události. Ten zase vyplývá z cílové skupiny čtenářů, která magazin pravidelně sleduje. Tuto skutečnost zaznamenal již v roce 1956 ve stati *Die Sprache des Spiegel* spisovatel a publicista Hans Magnus Enzensberger: „V západoněmeckém tisku se sice dají nalézt vyšší čísla nákladu než má *Spiegel*; avšak ten čtou nejen společenské vrstvy s největší kupní silou (cena sešitu je značně vyšší než u ostatních týdenních periodik), nýbrž především skupiny s vlivem na utváření názorů, tedy například učitelé, novináři, výše postavení zaměstnanci, politici od městského rady až po ministra. Skrze tuto strukturu čtenářstva se zvyšuje potenciál působení *Spiegelu*. Zahraniční náklad *Spiegelu* je navíc velmi vysoký: téměř jedna desetina všech prodaných exemplářů jde s širokým rozptylem do zahraničí.“⁵¹

Právě renomé magazínu, který byl jak ve Spolkové republice, tak i v zahraničí spojován s přívlastkem kritického až opozičního listu, lze chápat jako důvod, proč se aktivní část veřejnosti v okamžiku zásahu proti časopisu postavila na jeho stranu, a tedy ve prospěch svobody tisku, a ne na stranu úřadů a jejich tezi o vlastizradě. Zákrok proti týdeníku *Der Spiegel* byl chápán jako pokus vlády umlčet nejkritičtější hlas v zemi.

---

⁴⁷ Schröder: Augstein, s. 93.

⁴⁸ „Sonderfall *Der Spiegel*“. In: Pürer, Raabe, Medien in Deutschland, Bd. 1, s. 185.

⁴⁹ Barevnou obálkou (a později také barevným vnitřkem) i formátem se podobá běžným časopisům (*Zeitschriften*), obsahem se však blíží novinám vycházejícím s týdenní periodicitou (*Wochenzeitungen*), jako je např. týdeník *Die Zeit*. In: Pürer, Raabe: Medien in Deutschland, Bd. 1, s. 183. Jedinečnost časopisu *Der Spiegel* však skončila na počátku 90. let, kdy s úspěchem začal vycházet konkurenční týdeník *Focus*.

⁵⁰ Jestliže v roce 1947 byl počáteční náklad 15 000 výtisků, v roce 1950 stoupl na 100 000, v roce 1956 činil téměř 270 000 a v roce 1961 dosáhl 490 000 výtisků. In: Schröder, Dieter: Augstein, str. 68. In: Enzensberger, Hans Magnus: Einzelheiten I, s. 75.

⁵¹ Enzensberger: Einzelheiten I, s. 76. Enzensberger ve své stati podrobil týdeník *Der Spiegel* těžké kritice. Obvinil ho mj. z toho, že řeč časopisu zastírá, o čem mluví, a že *Spiegel* čtenáře ve svých článcích neorientuje, nýbrž dezorientuje. Z jeho eseje pak vycházela drtivá většina dalších kritických prací o *Spiegelu*.

3. Reakce tisku a veřejnosti

Noční akce proti *Spiegelu* a jeho redaktorům probudila v německé veřejnosti vzpomínky na proslulé *Nacht und Nebel-Aktionen* gestapa během nacistické éry mezi lety 1933 a 1945; na zatýkání odpůrců tehdejšího režimu, které zpravidla probíhalo v noci. Spolková prokuratura odůvodnila čas zásahu tím, že v důsledku chybného zatčení (místo vydavatele *Spiegelu* Rudolfa Augsteina byl navečer 26. října omylem zadržen řadový redaktor Erich Fischer) vzniklo nebezpečí, že by *Spiegel* mohl být varován.⁵²

Obsazení a prohledávání redakcí navíc proběhlo v okamžiku, kdy zaměstnanci *Spiegelu* pracovali na uzávěrce nového čísla, které zpravidla vycházelo a dodnes vychází v pondělí. Na veřejnost pronikla informace, že si vrchní komisař Schütz, který vedl policejní zásah v Hamburku, v jednu chvíli nechal předložit všechny materiály připravené jít do tisku; údajně proto, aby zjistil, jestli v novém čísle nebudou zveřejněna další státní tajemství.⁵³ Tímto krokem de facto podrobil připravované vydání předběžné cenzuře. Byl tak porušen jeden ze základních pilířů demokratické společnosti, a sice princip svobody tisku.

Po počátečním rozrušení ze zásahu proti kritickému časopisu se postupně začínaly množit otázky, na něž úřady nedávaly uspokojivé odpovědi: proč akce proběhla až s osmnáctidenním zpožděním od uveřejnění „vlastizrádných informací“ v článku *Bedingt abwehrbereit*, třídní prodlevou od vydání příslušného soudního příkazu k zásahu a ještě k tomu v noci; kdo inicioval zatčení autora článku Ahlrese ve frankistickém Španělsku (viz kapitola 4.1.4); kdo nařídil, aby o přípravách celé akce nebyli informováni jak spolkový ministr spravedlnosti Stammberger, tak ministři vnitra v příslušných spolkových zemích (příčemž Stammbergera a ministra vnitra v Severním Porýní-Vestfálsku Weyera spojovalo členství ve vládní straně FDP); a především jakou roli měl v této akci *Spiegelem* dlouhá léta kritizovaný ministr obrany Strauß.

Veřejnost se jen krok za krokem dozvíдалa podezřelé okolnosti policejní akce, což podstatně přispělo k tomu, že vzrušení kriticky naladěného obyvatelstva stoupalo ze dne na den. Posílil se tím dojem, že úřady chtějí zastřít svůj postup, který byl s největší pravděpodobností protizákonný. Tím přispěla informační politika k eskalaci krize.

---

⁵² Archiv der Gegenwart, 46/1962, s. 10243.

⁵³ Tamtéž, s. 10243.

3.1 Solidarizace tisku se *Spiegelem*

Pro vývoj aféry bylo klíčové, že se prakticky všechna důležitá periodika v západním Německu (a média obecně) podrobně zabývala jak zpravodajstvím, tak i komentáři o otázkách spojených s „Aférou Spiegel“. Ve většině případů se přitom média postavila na stranu *Spiegela*. Novináři chápali útok na konkurenční časopis jako první masivní zásah do práce známého tiskového orgánu od založení Spolkové republiky.⁵⁴ Události v západním Německu vzbudily také nebývale velký ohlas v zahraničním tisku.

3.1.1 Reakce západoněmeckého tisku

Magazín *Der Spiegel* byl znám jako velký oponent a kritik vlády, a tak se mezi německými novináři v souvislosti se zásahem úřadů logicky objevily vzpomínky na neklidné časy meziválečného období Výmarské republiky. Tehdy se rozsudky ve věci „publicistické vlastizrady“, které sloužily k umlčení opozičních žurnalistů, každoročně počítaly na stovky.⁵⁵ Připomínán byl zejména nejznámější případ tohoto období, tzv. *Weltbühne-Prozeß* z let 1929 – 1931. Novinář Carl von Ossietzky byl v tomto procesu odsouzen k 18 měsícům vězení za to, že informoval o ilegálním zbrojení Reichswehru.⁵⁶

Někteří autoři syntéz německých dějin jsou přesvědčeni,⁵⁷ že tisk během „Aféry Spiegel“ s postiženým časopisem bezvýhradně solidarizoval. Analýza Manfreda Liebela,⁵⁸ který zkoumal postoj komentátorů 113 německých deníků v prvních třech dnech po vypuknutí akce, nicméně ukázala, že podíl akci kritizujících komentářů byl zpočátku pouze třikrát větší než podíl komentářů, které zásah úřadů ospravedlňovaly nebo pro ni alespoň vyjádřily pochopení. Mezi periodika, která s postupem proti *Spiegelu* souhlasila, patřily např. vlivné protestantské noviny *Christ und Welt* nebo norimberský deník *8-Uhr-Blatt*. Naopak tisk, který akci odsoudil, vesměs „pohlížel na

⁵⁴ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 147.

⁵⁵ Schoenbaum: „Ein Abgrund von Landesverrat“, s. 193.

⁵⁶ Pacifistický novinář a šéfredaktor časopisu *Die Weltbühne* Carl von Ossietzky byl ministrem obrany Groenerem v roce 1929 obviněn z vlastizrady. Během soudního řízení, známého jako *Weltbühne-Prozeß*, sám Ossietzky přiznal, že zveřejnil státní tajemství. Rozsudek byl však v německé i světové veřejnosti zpochybněn otázkou, jestli může být novinář za takový čin odsouzen, když tajné zbrojení německé armády odporovalo mezinárodním smlouvám, jimiž bylo Německo vázáno. Po nástupu nacistů byl Ossietzky vězněn v koncentračních táborech. Na následky internace zemřel v roce 1938 na tuberkulózu, ještě předtím však v roce 1935 dostal Nobelovu cenu za mír. Dále viz: Kraiker, Bernard, Suhr, Elke: Carl von Ossietzky. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 1994.

⁵⁷ Např. Thränhardt: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland.

⁵⁸ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2.

postup úřadů jako na omezení základního práva tiskové a informační svobody“.⁵⁹ K nejkritičtějším západoněmeckým novinám ovšem patřily dodnes uznávané deníky *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Frankfurter Rundschau*, *Die Welt* nebo *Süddeutsche Zeitung*.

Vedle masivního zatýkání redaktorů *Spiegelu* byla pro kritický tisk nejcitlivějším místem skutečnost, že 44. číslo magazínu bylo podrobena předběžné cenzuře, což byl v třináctileté historii mladé demokracie zcela bezprecedentní, ústavě odporující krok.

Několikatýdenní prohledávání a obsazení redakcí proslulého týdeníku, které redaktorům znemožňovalo pokračovat v práci, navíc vzbudilo dojem, že „ochromení listu je plánované“.⁶⁰ V tuto chvíli se ukázalo, že solidarita tisku neprobíhala jen na úrovni kritických komentářů, ale též prostřednictvím materiální výpomoci. V okamžiku, kdy byly uzavřeny redakční prostory časopisu v hamburském Domě tisku (*Pressehaus*), přispěchala konkurenční periodika s pomocí, bez níž „by se nový *Spiegel* nepodařilo vydat“.⁶¹ Své redakční místnosti a technické vybavení nabídly mj. týdeníky *Die Zeit* Gerda Buceriuse a *Stern* Henriho Nannena. Stranou nezůstal ani Axel Springer, vydavatel bulvárního deníku *Bild-Zeitung*. Solidární pomoc ostatních periodik měla přitom klíčový význam pro další budoucnost *Spiegelu*.⁶²

V okamžiku, kdy byly všechny místnosti *Spiegelu* v hamburském Pressehausu uzamčeny a prohledávány policií a nebylo možné pokračovat v práci, se totiž list dostal do situace, která ohrožovala samu jeho existenci. Augstein byl na začátku aféry přesvědčen, že cílem akce je *Spiegel* zničit. Hrozilo totiž, že policejní zásah zabránil vydání dalších čísel časopisu. To by týdeníku, jehož náplň z poloviny tvořily inzeráty, způsobilo stěží nahraditelné ekonomické škody.⁶³

Protesty novin a novinářů proti omezení svobody tisku a ohrožení další existence *Spiegelu* lze jednoznačně chápat jako spontánní projev solidarity v rámci profesní skupiny žurnalistů. Podle Liebela se přitom lze s jistotou domnívat, že by kritické reakce byly „méně empatické, kdyby akce byla namířena proti méně známému a méně vlivnému tiskovému orgánu“.⁶⁴

---

⁵⁹ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 66.

⁶⁰ Archiv der Gegenwart, 46/1962, s. 10239.

⁶¹ Schöps: Die Spiegel-Affäre des Franz Josef Strauß, s. 87.

⁶² Tamtéž, s. 88.

⁶³ Schröder: Augstein, s. 117.

⁶⁴ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 72.

Nelze přitom přehlédnout skutečnost, že velký zájem západoněmeckých médií o zásah proti týdeníku *Der Spiegel* podporoval odhodlání kritické části veřejnosti pokračovat v protestech.

3.1.2 Zahraniční tisk o „Afěře Spiegel“

Veřejnost ovšem sledovala i reakce, které „Aféra Spiegel“ vyvolala v zahraničních médiích. Sám týdeník *Der Spiegel* ze 7. listopadu 1962 věnoval více než 30 stran komentářům renomovaných světových periodik k událostem ve Spolkové republice (např. *Neue Zürcher Zeitung*, *The Times*, *Newsweek*, *Le Monde*, *Figaro* atd.). Seriózní západní tisk pohlížel na vývoj událostí ve Spolkové republice velmi kriticky. Komentáře vesměs upozorňovaly na nezákonný postup úřadů, který vyvolával vzpomínky na „ne zase až tak vzdálenou minulost“.⁶⁵ Sedmnáct let po ukončení druhé světové války byla příliš krátká doba na to, než aby u států, které se staly oběťmi nacistické agrese, nevznikly obavy z neklidného vnitropolitického vývoje ve Spolkové republice. V této souvislosti se velké pozornosti dostalo osobě Franze Josefa Strauße, který byl většinou západních, ale i východních⁶⁶ médií označen za iniciátora celé akce. Strauß se z pohledu zahraničního tisku stal zosobněním nebezpečí, které ohrožovalo stabilitu mladé západoněmecké demokracie. Liebel přitom ve své studii upozorňuje, že „Strauß sám a část tisku, především *Spiegel*, již před aférou vytvořily předpoklady pro hodnocení jeho osoby“.⁶⁷

Skutečnost, že vliv zahraničního tisku tvořil významnou zpětnou vazbu nejen pro veřejnost, ale i pro politiky, dokumentuje výrok poslance Döringa (FDP) během parlamentních interpelací ze 7. listopadu 1962: „Nesnažme se vzbudit dojem, že tu jde o koaličněpolitickou nebo mocenskopolitickou otázku! Čtěte přece zahraniční tisk!“⁶⁸

---

⁶⁵ Komentář z londýnských *The Times*. In: *Der Spiegel* 45/1963, s. 23.

⁶⁶ Tisk ve východním bloku využil zásah proti *Spiegelu* k propagandě. Od samého počátku bylo obsazení redakcí hamburského časopisu spojováno s osobou Franze Josefa Strauße a interpretováno jako další důkaz, že bonnský stát směřuje k diktatuře. Např. východoněmecké *Berliner Zeitung* už den po akci tvrdily, že „s pronásledováním komunistů začala štvánice v bonnském ‚svobodném‘ státě a teď postihne každého, kdo přemýšlí jinak než Strauß a jeho nohsledí. Avšak ‚velký úder‘ proti *Spiegelu*, kterým se Strauß chvástá již týdny předem, je úder do prázdna. *Spiegel* snad může umlčet, ale pravdu o bonnském bezprávním státu nikoliv.“ *Spiegel hinter Gittern* In: *Berliner Zeitung*, 28. 10. 1962.

⁶⁷ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 2, s. 123.

⁶⁸ Stenografické záznamy z jednání Bundestagu z 7. 11. 1962, s. 1994. In: Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 1, s. 353.

Reakce ze zahraničí podstatně přispěly k tomu, že kritici zásahu proti *Spiegelu* ve Spolkové republice „s pozoruhodnou jednotou požadovali odstoupení ministra obrany Strauße“. ⁶⁹

3.2 Reakce veřejnosti na „Aféru Spiegel“

Přestože policejní akce přišla ve chvíli, kdy se svět kvůli kubánské raketové krizi obával zažehnutí jaderného konfliktu, vystoupili západoněmečtí občané na obranu údajně „vlastizrádného“ *Spiegelu* v překvapivě velké míře. Na úvod je však nutné říci, že kritické vystoupení různých skupin obyvatelstva (studentů, univerzitních profesorů, umělců, spisovatelů, v menším měřítku i některých církevních a odborových organizací), které v zásahu úřadů proti *Spiegelu* viděly ohrožení základních svobod a principů demokracie, představovalo jen malou část celé západoněmecké společnosti a malou část z celkového počtu přibližně 57 miliónů obyvatel. ⁷⁰

V první řadě se v protestech projevovala studující a politicky angažovaná mládež, podporovaná zejména spisovateli, umělci a vysokoškolskými profesory. Své postoje vůči úřadům a posléze i vládě mladí lidé vyjadřovali na pouličních demonstracích, stávkách v sedě (tzv. *Sitzstreiks*), pódiových diskusích, ale též nejrůznějšími prohlášeními a podpisovými akcemi.

V protestním hnutí lze podle Liebela ⁷¹ od sebe oddělit dvě fáze. V období bezprostředně následujícím policejní akci proti *Spiegelu* se odpůrci zásahu zaměřovali především na kritiku samotného zásahu a z toho vyplývajícího ohrožení základních principů demokracie. V této fázi byli nositeli protestu téměř výlučně novináři, publicisté, spisovatelé a studenti.

Druhou fází aféry zahájily kontroverzní výroky některých politiků během parlamentních interpelací mezi 7. a 9. listopadem 1962. (viz kapitola 4.2.2) Od této chvíle mířily protesty především proti porušování zákonů a proti chování vlády vůči veřejnosti. Vláda podle kritiků v průběhu „Aféry Spiegel“ znevažovala demokratické zásady, čímž v zahraničí poškozovala obraz Spolkové republiky jako právního státu. Hlavními kritiky exekutivy se v tomto ohledu stali vysokoškolští pedagogové.

---

⁶⁹ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 123.

⁷⁰ V roce 1960 žilo ve Spolkové republice Německo 55,43 miliónů obyvatel. In: <http://www.soziologie.uni-halle.de/publikationen/pdf/9506.pdf>

⁷¹ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 211.

3.2.1 Reakce studentů a mládeže

Vedle tisku to byla především mládež, která dokázala, že „demokracie ve Spolkové republice už zapustila kořeny“.⁷² Pouliční demonstrace a přeplněné sály během pódiových diskusí lze chápat jako projev angažovanosti mládeže, jež se zajímala o dění ve státě. Právě zde lze nalézt základy pro studentské protestní hnutí, které později přerostlo ve fenomén zvaný „mimoparlamentní opozice“ (*APO*).⁷³

V prvních čtyřech týdnech „Aféry Spiegel“ došlo ve Spolkové republice dohromady k nejméně 23 demonstracím v sedmnácti městech, většinou univerzitních. Nejčastěji vycházely z iniciativy studentských politických organizací, většinu demonstrantů však tvořili studenti, kteří se jinak ve studentských spolcích neangažovali.⁷⁴

První shromáždění protestujících studentů proběhlo již 24 hodin po počátku „Aféry Spiegel“ – asi dvacet lidí se v neděli 28. října 1962 sešlo ve Stuttgartu a upozornilo na porušování svobody tisku. V následujících dnech začal počet studentských akcí narůstat. Obzvláštní pozornosti se dostalo demonstracím ve Frankfurtu nad Mohanem, Hamburku, západním Berlíně a Mnichově, které se uskutečnily mezi 30. říjnem a 2. listopadem. Každé z těchto demonstrací se účastnilo již více než tisíc lidí, a to nejen studentů. Pouliční protesty přitom vznikaly velmi spontánně; například ve Frankfurtu nad Mohanem se studenti k setkání svolávali telefony, v Hamburku nestačila kapacita sálu, kde se měla konat diskuse k afěře, a tak se asi 2 000 studentů rozhodlo uspořádat besedu pod širým nebem. Spontánnost shromáždění ovšem znamenala, že první demonstrace nebyly nahlášený úřadům. K pokojnému průběhu celé „Aféry Spiegel“ bezesporu přispěla skutečnost, že vyjadřování nesouhlasu s postupem úřadů probíhalo v nenásilném, pokojném duchu a omezilo se pouze na verbální protest proti počínání úřadů.⁷⁵ Policie tak neměla důvod zasahovat, což by bezesporu ještě vyostřilo vzniklou situaci.

Přestože se různé formy protestu konaly na mnoha místech v celé Spolkové republice, spojoval je motiv poukázat na kontroverzní akci proti *Spiegelu*, ohrožení

---

⁷² Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 155.

⁷³ Studentské protestní hnutí bylo namířeno proti tradičním autoritám ve škole, v rodině, ve společnosti i ve státě. Když se po vzniku velké koalice mezi CDU/CSU a SPD v roce 1966 omezila opozice v Bundestagu na malou frakci FDP, rozšířily se studentské protesty ve spojení s dalšími opozičními skupinami ve Spolkové republice do tzv. mimoparlamentní opozice. Mnoho stoupenců *APO* později vstoupilo do politických stran, nejčastěji do SPD, ale také do FDP a komunistické strany (*DKP*). In: Weber, Dějiny Německa, s. 392-393.

⁷⁴ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 161.

⁷⁵ Tamtéž, s. 157-161.

svobody tisku a svobody slova, v obecnější rovině pak ohrožení základních principů demokracie. O jednotě protestujících nejlépe hovoří hesla na transparentech, která se opakovala prakticky na všech shromážděních: *Sie schlagen den Spiegel und meinen die Demokratie; Spiegel tot – Freiheit tot; Es geht nicht um den Spiegel – es geht um die Pressefreiheit; Wer sich heute nicht setzt kann schon morgen sitzen; Deutschland unteilbar – Freiheit unteilbar?; Demokratie braucht den Spiegel; Rettet die Demokratie; 1962 – Ende der Demokratie?; Carl von Ossietzky 1929 – Rudolf Augstein 1962?; Denkt an die Weltbühne – sind wir wieder so weit?*⁷⁶

Zcela zvláštní kategorii potom tvořily transparenty proti spolkovému ministru obrany Franzovi Josefu Straußovi, jenž byl v očích kritické veřejnosti s policejní akcí od samého počátku spojován. Hesla jako *Befiehlt Strauß Justiz?; Was darf sich Strauß noch erlauben?; Fordert den Rücktritt von Strauß* či *Strauß rein – Augstein raus*,⁷⁷ zcela otevřeně označovala ministra Strauße viníkem a vyzývala ho k přijetí odpovědnosti, tedy k odstoupení. Jedním ze symbolů „Aféry Spiegel“ se pak stal pokřik, který protestující skandovali před vyšetřovací celou Rudolfa Augsteina v Hamburku: *Alle Leute müssen schreien, Augstein raus und Strauß herein*⁷⁸. (O roli Strauße v „Aféře Spiegel“ viz kapitola 4.1.3)

Vedle demonstrací se studenti angažovali také v pořádání besed a pódiových diskusí, v jejichž rámci vystupovali prominentní publicisté, spisovatelé, profesori i politici (zejména z SPD a FDP). Liebel ve své studii odhaduje počet studentů a mladistvých, kteří se diskusních akcí účastnili, na více než 15 000.⁷⁹

Dojem, který demonstrace ve společnosti zanechaly, lze do velké míry přičíst jejich mediální pozornosti. Zejména kritický tisk o protestním hnutí nejen informoval, ale otevřeně je též podporoval. Díky této symbióze mělo protestní hnutí, byť počtem relativně malé, schopnost vytvářet velký tlak na politické špičky.

---

⁷⁶ *Mlátí Spiegel a miní tím demokracii; Spiegel mrtvý – svoboda mrtvá; Nejde o Spiegel – jde o svobodu tisku; Kdo se dneska neposadí, může zítra sedět; Německo nedělitelné – svoboda nedělitelná? Demokracie potřebuje Spiegel; Zachraňte demokracii; 1962 – konec demokracie?; Carl von Ossietzky 1929 – Rudolf Augstein 1962?; Myslete na Weltbühne – to už jsme zase tak daleko?* In: Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 155, 160.

⁷⁷ *Rozkazuje Strauß justici?; Co si může Strauß ještě dovolit?; Požadujte Straußovo odstoupení* či *Strauß dovnitř – Augstein ven*. In: Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 155, 166, 167.

⁷⁸ *Všichni lidé musí křičet: Augstein ven a Strauß dovnitř!* In: Sommer: Rückblick in den Abgrund. In: Publizistik, Sonderheft 4/2003, s. 156.

⁷⁹ Liebel: Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 169.

3.2.2 Reakce spisovatelů a umělců

Vedle mládeže cítili potřebu vyjádřit své pohoršení nad zásahem proti *Spiegelu* také umělci, především spisovatelé. V ohrožení svobody tisku viděli v obecnější rovině i ohrožení svobody projevu.

Právě literáti přitom jako jedni z prvních odsoudili policejní akci proti časopisu Rudolfa Augsteina. Již ráno po nočním obsazení redakcí telegrafovali *Spiegelu* spisovatelé a básníci Ingeborg Bachmannová, Günter Grass, Hans Magnus Enzensberger či Hans Werner Richter: „Solidarizujeme s vámi a přemýšlíme, jak bychom vám mohli pomoci.“⁸⁰ Výsledkem tohoto přemýšlení byl manifest literární skupiny *Gruppe 47*. Ačkoliv již v tomto manifestu spisovatelé jasně označili za hlavního iniciátora akce spolkového ministra obrany Franze Josefa Strauße a požadovali jeho odstoupení z úřadu, nezůstal jejich protest u požadavku potrestat všechny za akci odpovědné úředníky, nýbrž se pokusil zpochybnit samo zneužívání pojmu „vojenské tajemství“. Následující věta se posléze stala jednou z nejcitovanějších a také nejdiskutovanějších v celé „Afěře Spiegel“: „Podepsaní vyjadřují Rudolfu Augsteinovi svou účast a solidaritu. V čase, který učinil z války nežádoucí prostředek politiky, považují informování veřejnosti o takzvaných vojenských tajemstvích za morální povinnost, již by splnili kdykoliv.“⁸¹ Tolik diskutováním se toto prohlášení stalo proto, že zpochybnilo nejen postup úřadů proti *Spiegelu*, ale dokonce samu podstatu trestného činu vlastizrady.

Autoři, kteří se vyjádřili k „Afěře Spiegel“, viděli v opatřeních a chování vlády ohrožení demokracie, přičemž na rozdíl od novinářů byl postoj spisovatelů jednomyslný. Lze předpokládat, že jednota literárních autorů a kulturních představitelů vůbec se zakládala na skutečnosti, že – jak tvrdí Liebel – „je pro umělce svoboda projevu možná ještě důležitější než pro novináře.“⁸² Své protesty proti omezování tohoto práva tak vedle spisovatelů projevovali také výtvarní umělci, herci aj.

3.2.3 Prohlášení vysokoškolských pedagogů

Velkou pozornost veřejnosti i politiků vzbudila prohlášení univerzitních profesorů, kteří jsou v německé společnosti tradičně velmi vážení. Skutečnost, že se stovky univerzitních pedagogů společně rozhodly kriticky vyjádřit k politickým

---

⁸⁰ *Leserbrief*. In: *Der Spiegel*, 45/1962, s. 5.

⁸¹ Liebel, Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.), *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 2, s. 184.

⁸² Tamtéž, s. 188.

záležitostí, byla v dějinách Spolkové republiky zcela nová.⁸³ Profesori se nejen chtěli zasadit o řádné vyšetření a potrestání všech provinění proti zákonu, ale též požadovali, aby se sama spolková vláda přihlásila k odpovědnosti za nastalou situaci a vyvodila z ní důsledky.

Když 19. listopadu 1962 zveřejnilo 54 profesorů z univerzity v Tübingenu své prohlášení, způsobilo to v Německu nebývalý rozruch. V závěrečném, sedmém odstavci textu nalezneme nejdůležitější poselství prohlášení: „Vzhledem ke zranitelnosti demokracie v naší zemi a křehkosti její tradice může být krize důvěry napravena již jen jednoznačným aktem politické slušnosti. Ve starších demokraciích by krize takovýchto rozměrů měla za následek odstoupení vlády. Proto jsme toho názoru, že rázná vnitřní obnova vlády je předpokladem proto, aby se obnovila důvěryhodnost našeho politického zřízení.“⁸⁴ Později téhož dne podali všichni ministři spolkové vlády za FDP demisi.

Tübingenské prohlášení odstartovalo iniciativy pedagogů na dalších univerzitách. Nejznámějším projevem pak byla petice 63 bonnských profesorů na adresu všech poslanců Bundestagu jen o den později. Obavy profesorů bonnské univerzity směřovaly „k těm chybám a nesprávnostem, které nemohou být zahojeny a odčiněny soudním řízením. (...) To všechno nejsou okrajové jevy. Jsou znakem zkaženosti našeho politického života. Uškodilo se autoritě státu a důvěra v náš demokratický řád byla dána v sázku.“⁸⁵

K těmto dvěma prohlášením se pak připojovali další pedagogové z dalších univerzitních měst po celém západním Německu (např. univerzity ve Stuttgartu, Heidelbergu či Karlsruhe). Heidelberští profesori poukázali na nevyhovující formulaci pojmu „vlastizrada“ v trestním zákoníku (viz kapitola 2.3).

Celkem svůj postoj k „Afěře Spiegel“ vyjádřilo více než 600 profesorů, docentů a odborných asistentů.⁸⁶

---

⁸³ Až do „Aféry Spiegel“ nebylo organizované angažmá vysokoškolských učitelů v politických věcech běžné. Nejznámějším případem společného vystoupení profesorů byla deklarace 17 göttingenských fyziků, kteří v dubnu 1957 protestovali proti jadernému vyzbrojení Bundeswehru, které plánoval ministr obrany Strauß. Jejich prohlášení se však odvolávalo na vědeckou stránku věci a varovalo před nebezpečím a silou jaderného výbuchu, spíše než aby kritizovalo toto rozhodnutí na politické bázi.

⁸⁴ Tübingenské prohlášení z 19. listopadu 1962. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 12/1962, s. 959.

⁸⁵ Prohlášení 63 bonnských profesorů k „Afěře Spiegel“. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 12/1962, s. 960.

⁸⁶ Liebel, *Die öffentlichen Reaktionen*. In: Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 2, s. 195.

3.3 Význam veřejného protestu v „Aféře Spiegel“

Význam kritických projevů různých skupin západoněmeckého obyvatelstva lze spatřovat jednak v tom, že artikulovalo nesouhlas s akcí proti *Spiegelu* a v širší rovině i nesouhlas s vládnoucími poměry v zemi, jednak ve vlivu na části vládní FDP a sociálnědemokratické opozice, které následně přenesly požadavky protestního hnutí na půdu parlamentu. Je třeba si uvědomit, že v čele protestů stanuly společenské elity. Zejména vystoupení vysokoškolských pedagogů dodalo veřejnému protestu na vážnosti.

Po utvoření nové vlády, ve které již nezasednul Franz Josef Strauß, protesty nepolitické veřejnosti ustaly. Strauß se stal pro mnohé symbolem obavy, že „dosažený blahobyt, osobní svoboda a právní stát mohou být ohroženy. Již potlačené vzpomínky na minulost opět ožily. Lidé se uklidnili, teprve když Strauß odešel.“⁸⁷

---

⁸⁷ Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 213.

4. Koaliční krize

4.1 *Der Spiegel* versus Franz Josef Strauß

Jestliže se kritika Rudolfa Augsteina a jeho týdeníku od samého počátku existence západoněmeckého státu zaměřovala zejména na spolkového kancléře Adenauera, stal se od poloviny 50. let novým terčem útoků *Spiegelu* spolkový ministr obrany Franz Josef Strauß. Právě tento fakt hrál v „Afěře Spiegel“ důležitou, ba klíčovou roli.

4.1.1 Franz Josef Strauß a jeho jaderná politika

Bavorský politik Franz Josef Strauß (CSU), který se stal nejdůležitější postavou „Aféry Spiegel“, představoval zároveň jednu z nejnápadnějších postav německých dějin v druhé polovině 20. století. Díky svým schopnostem a řečnickému talentu rychle stoupal po kariérním žebříčku. V roce 1949 se ve 34 letech stal poslancem prvního Spolkového sněmu.

Oblast svého zájmu našel v bezpečnostní politice. S heslem „válku znám, proto chci mír“⁸⁸ se ctizádostivý politik snažil stanout v čele spolkového ministerstva obrany, a to již několik let předtím, než bylo v roce 1955 vytvořeno. V roce 1953 získal Strauß svůj první ministerský post ve spolkové vládě, stal se ministrem pro zvláštní otázky. Již tehdy však viděl svou budoucnost v resortu obrany: „Chtěl jsem se stát prvním ministrem obrany ve Spolkové republice. To se mi nepovedlo, stal jsem se druhým.“⁸⁹ Přednost před Straußem dostal Theodor Blank (CDU), ambiciózní bavorský politik však jako „odškodné“ získal v říjnu 1955 alespoň post spolkového ministra pro jaderné otázky, kde se blíže seznámil s možnostmi využití jaderné energie pro vojenské účely. Po odvolání Blanka byl Strauß na konci roku 1956 jmenován spolkovým ministrem obrany.

Ve svém novém úřadě Franz Josef Strauß usiloval o získání jaderných zbraní pro Spolkovou republiku Německo. Ve svých vzpomínkách opakovaně obhajoval své přesvědčení, že Spojené státy nepřijdou zemi v případě útoku ze strany Sovětského svazu na pomoc. Vycházel z teze, že pokud Spolková republika bude disponovat

---

⁸⁸ Strauß: Die Erinnerungen, s. 42.

⁸⁹ Tamtéž, s. 212.

nukleárními zbraněmi, bude tak mít možnost zastrašit SSSR před jeho případnou agresí, nebo na svého protivníka dokonce i „preventivně zaútočit“.⁹⁰

4.1.2 „Konečný boj“

Týdeník *Der Spiegel* přijal nového ministra obrany víceméně vlídně. Sice vyjadřoval pochybnosti nad jeho politikou, ale zároveň oceňoval ministrovo humanitní vzdělání, vtip a řečnickou obratnost.⁹¹

Pomyslný bod obratu přišel v březnu 1957, kdy Strauß přijal Augsteinovu nabídku k osobnímu setkání v jeho vile. Během večera se bavorský politik opil a v rozjařené náladě mimo jiné srovnával „komunisty s mravnostními zločinci, které taky nenecháme běhat sem a tam“.⁹² Večer skončil katastrofou, na niž si Augstein ještě o mnoho let později pamatoval. Do té doby pouze politický protivník Strauß v průběhu jediného večera Augsteina přesvědčil, že je „za všech okolností veřejným nebezpečím“.⁹³

Od této chvíle zaměřil *Spiegel* na Strauße svou pozornost a nenechal si ujít jedinou příležitost, aby nereferoval o událostech, v nichž se Strauß sám prezentoval v nepříznivém světle nebo které alespoň vzbuzovaly nedůvěru a nevoli vůči jeho osobě.

V březnu 1961 byl Strauß zvolen předsedou bavorské strany CSU. Jeho pozice tak ještě zesílila, neboť se stal vůdcem jedné z vládních stran. Tři týdny poté, co Strauß převzal svůj nový úřad, zahájil *Spiegel* mediální kampaň, která neměla v krátkých dějinách Spolkové republiky obdoby a jež bez přestávky pokračovala až do podzimu 1962.

Jestliže v předchozích případech přenechal Augstein referování o Straußově prohřešcích ostatním redaktorům a sám je pouze komentoval ve svých sloupcích (pod pseudonymem Moritz Pfeil), tentokrát se pustil do nebývale ostré kampaně sám. Výsledkem byl nezvykle objemný a na pečlivých rešerších z archívu *Spiegelu* vystavěný patnáctistránkový text s titulkem *Der Endkampf*,⁹⁴ uveřejněný na

---

⁹⁰ Strauß, *Erinnerungen*.

⁹¹ Schoenbaum, „Ein Abgrund von Landesverrat“, s. 46.

⁹² Bickerich: Franz Josef Strauß, s. 164.

⁹³ Schoenbaum, „Ein Abgrund von Landesverrat“, s. 48.

⁹⁴ *Konečný boj*. Název článku se odvolával na debatu Bundestagu z 20. března 1958 o jaderných otázkách, kdy Franz Josef Strauß ve své řeči prohlásil: „Není pochyb, že si Sovětský svaz opatří prostředky pro ofenzivní strategii, že si chce vybudováním svého dálkového letectva, svých mezikontinentálních raket a jejich propagandistickým využíváním, výstavbou ponorek a jejich vyzbrojením opatřit nástroje, aby se po vyřazení amerického spojeneckého systému odvážil ke konečnému boji s USA.“ *Endkampf* In: *Der Spiegel*, 15/1961, s. 28.

začátku dubna 1961. Augstein v něm shrnul všechny pochybnosti, které mohl vůči osobě a politice Franze Josefa Strauße za posledních pět let přednést. Na mnoha příkladech byl Strauß představen jako arogantní a bezohledný muž, který si je vědom své moci a rád ji využívá k osobnímu prospěchu, a jako politik, který neváhá měnit své názory a stanoviska podle situace.

Zatímco celou titulní stranu vydání zabíral detail vesele se smějícího Strauße, v článku byl ministr obrany portrétován jako hrozba pro demokracii a riziko pro mír. Podle Augsteina byla jeho volba předsedou CSU posledním krokem k tomu, aby dosáhl na kancléřské křeslo, čímž by byl zahájen rozvrat Spolkové republiky. Nový kancléř by za podpory průmyslových kruhů a církve zmanipuloval volební právo, aby získal trvalou většinu, obnovil by trest smrti za politické zločiny, vydal by tiskový zákon, který by odstranil poslední zbytky svobody projevu. Na závěr článku Augstein kritizoval absenci opozice proti Straußovi:

„Rozhlas a televize jsou na základě proporcí mezi stranami neutralizovány. Z velkých nadregionálních novin ve Spolkové republice jsou ty, které patří Springerovu koncernu, zaujaté fantaziemi o znovusjednocení, „Süddeutsche Zeitung“ už nejsou od pádu Friedmanna proti Straußovi akceschopné, „Frankfurter Allgemeine“ nejsou ze své povahy schopné nějakou katastrofu včas rozpoznat. (...) Dnešní SPD zaprodává svoji duši, aby byla schopna vládnout. Na dřívějšího „stranického nepřítele číslo jedna“ (...) už se neútočí, protože by to mohlo narušit Brandtovu nadstranickou linii. (...) Člověk si už dnes nemůže být jist, že by SPD důrazně odmítla koalici se Straußem jako kancléřem nebo vicekancléřem. (...) Komentář FDP ke Straußově převzetí předsednictví CSU: „Potěšitelná generační změna.“ (...) Tak vše visí na CDU, v jejíž řadách má Strauß ty nejtíšší, avšak zároveň nejvlivnější nepřátele.“⁹⁵

A útočný článek končil slovy: „Jestli v budoucnu vyhraje volby CDU, nebo SPD, už není tak důležité. Důležité se zdá pouze to, jestli Franz Josef Strauß opět postoupí o kousek blíž k úřadu, který by bez války a převratu musel opustit jen těžko.“⁹⁶

Strauß se sice s týdeníkem *Der Spiegel* soudil pro urážku na cti, ten však mezitím pokračoval ve své kampani. Největší útok na ministra obrany proběhl v souvislosti s tzv. „Aférou Fibag“. Ministr obrany byl obviněn, že chtěl prostřednictvím svého vlivu dopomoci svým přátelům k zisku státní zakázky na

---

⁹⁵ *Endkampf*. In: *Der Spiegel*, 15/1961, s. 29-30.

⁹⁶ Tamtéž, str. 30.

výstavbu 5 000 bytů pro americké vojáky působící na území Spolkové republiky a jejich rodiny. *Spiegel* později v této souvislosti obvinil Strauße z korupce.⁹⁷

Toto obvinění bylo natolik závažné, že opoziční strana SPD prosadila na jaře 1962 zřízení parlamentního vyšetřovacího výboru, který nezabýval ministrovou rolí v projektu Fibag. Na konci června 1962 se frakce FDP rozhodla podpořit opoziční SPD a obě strany společně zamítly zprávu, která Strauße osvobozovala. Při této příležitosti poprvé od utvoření koalice CDU/CSU – FDP svobodní demokraté hlasovali dohromady s opozicí proti dohodám koaliční smlouvy.⁹⁸

„Aféra Fibag“ definitivně skončila 25. října 1962. Poslanci FDP na druhý pokus hlasovali pro přijetí zprávy vyšetřovacího výboru a Strauß byl zproštěn obvinění. O den později zahájily jednotky kriminální policie svoji akci proti redaktorům a redakcím časopisu *Der Spiegel*, který v rámci kampaně proti Straußovi „Aféru Fibag“ odhalil. Okamžitě tak vystala otázka, jestli v pozadí akce nestojí mstící se ministr obrany.

4.1.3 Role Franze Josefa Strauße v „Aféře Spiegel“

Franz Josef Strauß od samého počátku odmítal, že by měl s policejním zásahem proti *Spiegelu* něco společného. Nejdůrazněji svůj postoj k akci vyjádřil v interview, které poskytl 3. listopadu 1962 konzervativnímu norimberskému deníku *8-Uhr-Blatt*: „Není to akt pomsty z mé strany. S tou věcí nemám nic společného. V tom nejpravdivějším slova smyslu nic společného.“⁹⁹ V tomtéž interview ministr obrany prohlásil, že přislíbil Spolkové prokuratuře úřední pomoc v otázce, jestli informace v článku *Bedingt abwehrbereit* naplňují skutkovou podstatu vlastizrady. Protože se však prý obával, že i toto by mohlo být považováno za způsob jeho pomsty, pověřil vyřízením záležitosti svého tajemníka Hopfa, aby se sám zbavil zodpovědnosti: „Pro tento případ jsem tajemníka Hopfa pověřil plnou mocí ministra a přiřknul mu absolutní

---

⁹⁷ Bickerich, Franz Josef Strauß, s. 142. Pod titulkem *Hans und Franz* zveřejnil magazín *Der Spiegel* na konci května 1961 článek, podle něhož měl Strauß zneužít svůj vliv ministra obrany, když se pokusil získat významnou státní zakázku v hodnotě několika set miliónů západoněmeckých marek pro své známé. Časopis zveřejnil dopis, v němž Strauß prosil amerického ministra obrany Gatese o podporu projektu. Na konci ledna 1962 *Spiegel* navíc přinesl domnělé tvrzení jednoho ze společníků firmy *Finanzbau Aktiengesellschaft* Hanse Kapfingera, že se Strauß měl na zisku *Fibagu* sám podílet. Před soudem se však časopis nakonec nepodařilo tento výrok doložit.

⁹⁸ Schwarz: *Geschichte der Bundesrepublik*, sv. 3, s. 265.

⁹⁹ „*Im Spiegel-Fall bin ich nur Strauß...!*“, *8-Uhr-Blatt* 3. 11. 1962. In: Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 1, s. 491.

svobodu v jednání a rozhodování. Jinými slovy co se týče této kompetence, je v tento okamžik pan Hopf šéfem mého ministerstva.¹⁰⁰

Jak se ovšem v průběhu následujícího týdne ukázalo, Franz Josef Strauß byl o přípravách zásahu proti *Spiegelu* nejen podrobně informován, ale v jednom okamžiku do již probíhající akce v časných hodinách 27. října 1962 podstatným způsobem zasáhl. Konkrétně se jednalo o zatčení autora článku *Bedingt abwehrbereit* Conrada Ahlerse ve Španělsku.

4.1.4 Případ Ahlers

Když ve večerních hodinách 26. října 1962 začal policejní zásah proti redakcím a redaktorům *Spiegelu*, byl Conrad Ahlers se svou manželkou na dovolené v Torremolinos na jihu Španělska. V noci byli oba zadrženi španělskou policií. Na policejní stanici v Madridu pak oba podepsali prohlášení, že se dobrovolně vrátí do Spolkové republiky. Okamžitě po návratu do Německa 28. října byl Ahlers na letišti ve Frankfurtu nad Mohanem zatčen.

Tisk i veřejnost se okamžitě začaly ptát, jak je možné nechat zatknout německého občana ve frankistickém Španělsku. Ještě důležitější otázkou však bylo, kdo tento krok nařídil. Ze strany německých úřadů totiž tato otázka zprvu nebyla zodpovězena. Španělská strana hned 27. října oznámila, že zatčení Ahlerse na španělském území proběhlo na základě hledání Interpolu, což však německá pobočka mezinárodní policie okamžitě dementovala. Postupně se zjistilo, že zákrok v cizině neiniciovala ani Spolková prokuratura ani Spolková zpravodajská služba (BND) ani ministerstvo zahraničí.

Události nabraly spád 6. listopadu 1962, kdy španělský ministr informací Iribarne zveřejnil na tiskové konferenci v Madridu telegram Spolkového kriminálního úřadu z Wiesbadenu. Depeše obsahovala zatykač proti Ahlersovi ve španělském překladu a návrh, aby byl novinář dotázán, zda souhlasí s leteckým přesunem do Frankfurtu nad Mohanem. Tento telegram však do Španělska dorazil až 27. října v poledne, kdy už byli Ahlers a jeho manželka několik hodin zatčeni.¹⁰¹

Vzrušení rostlo nejen v kritické části německé veřejnosti, ale také v opoziční SPD a vládní FDP. V průběhu parlamentních interpelací mezi 7. a 9. listopadem, byl na

---

¹⁰⁰ „*Im Spiegel-Fall bin ich nur Strauß...!*“, 8-Uhr-Blatt 3. 11. 1962. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 491.

¹⁰¹ Archiv der Gegenwart, 46/1962, str. 10238.

okolnosti zásahu proti *Spiegelu* dotazován také spolkový ministr obrany Franz Josef Strauß.

Strauß zprvu pouze opakoval své stanovisko z výše citovaného interview pro deník *8-Uhr-Blatt*. Teprve 8. listopadu přiznal, že jeho ministerstvo v rámci „úřední výpomoci“ vedlo rozhovor s německým vojenským atašé v Madridu plukovníkem Osterem, který zprostředkoval zatčení Ahlerse španělskou policií. Během závěrečného dne interpelací pak Strauß přiznal, že s Osterem telefonoval osobně, protože vojenský atašé „chtěl slyšet hlas svého ministra“.¹⁰²

Strauß se tak v podstatě sám usvědčil jak ze zorganizování nočního zatčení Ahlerse v autoritativním Španělsku, tak i z několikanásobné lži. Ministr obrany totiž o své roli v „Aféře Spiegel“ lhal nejen ve svých prohlášeních tisku, ale i na půdě Bundestagu během parlamentních interpelací. Definitivně se tak potvrdila domněnka kritiků zákroku proti *Spiegelu*, že Strauß byl do celé akce zapojen více, než přiznával. Od této chvíle se navíc šířil názor, že ministr obrany celou akci sám vymyslel.

Následující vyšetřování příprav zásahu proti *Spiegelu*, které definitivně skončilo až v červnu 1965, ovšem prokázalo, že Strauß nebyl prvotním iniciátorem zákroku proti hamburskému týdeníku, byť měl v jeho přípravách jednu z vůdčích úloh. „Aféra Spiegel“ se začala rodit 11. října 1962, kdy profesor Friedrich Freiherr von der Heydte zažaloval *Spiegel* za zveřejnění státních a vojenských tajemství v čísle 41/1962. Spolková prokuratura se pak obrátila na ministerstvo obrany, aby v článku *Bedingt abwehrbereit* označilo místa, kde se měl *Spiegel* dopustit vyzrazení vojenských tajemství. Strauß se o žádosti prokuratury dozvěděl až 16. října po návratu z dovolené.¹⁰³ Teprve od této chvíle se spolkový ministr obrany plně zapojil do příprav policejního zásahu proti *Spiegelu*, ačkoliv hlavní kompetence v této věci spadala pod spolkové ministerstvo spravedlnosti a ministerstva vnitra v příslušných zemích.

4.2 Koaliční krize

Straußova výpověď před Bundestagem jen vyostřila rozvrat ve vládní koalici, který vypukl prakticky hned po začátku „Aféry Spiegel“. Otázka setrvání Franze Josefa Strauße v jeho funkci se pak stala ústředním motivem koaliční krize mezi CDU/CSU a FDP.

---

¹⁰² Stenografické záznamy z jednání Bundestagu ze 7. 11. 1962, s. 2077. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 400.

¹⁰³ Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 237.

4.2.1 Počátek koaliční krize

Důvodem sporu mezi koaličními partnery byla skutečnost, že o přípravách a průběhu policejního zásahu proti hamburskému týdeníku nebyli dostatečně informováni jak spolkový ministr spravedlnosti Wolfgang Stammberger, tak Willy Weyer, zemský ministr vnitra v Severním Porýní-Vestfálsku. Oba politiky přitom spojovala příslušnost ke koaliční straně FDP. O přípravách akce nevěděl ani hamburský ministr vnitra Helmut Schmidt (SPD).

Wolfgang Stammberger se o zákroku kriminální policie dozvěděl až den po jejím zahájení z novin. Při tak závažném obvinění proti *Spiegelu* a jeho redaktorům, navíc v době hrozícího válečného konfliktu, měl být ministr spravedlnosti informován Spolkovou prokuraturou, vyhledat kancléře a spravit ho o průběhu vyšetřování a dalších krocích. To se však nestalo. Nebylo přitom sporu, že Stammberger byl z rozhodnutí o zásahu proti *Spiegelu* „vynechán vědomě.“¹⁰⁴

Do popředí zájmu politických špiček se tak dostal aspekt již delší dobu napjatých vztahů mezi FDP a jejími koaličním partnerem CDU/CSU. Sám Stammberger 31. října navrhl, že odstoupí ze své funkce. Tímto krokem začala koaliční resp. vládní krize, která se v následujících týdnech postupně vyhrocovala.

Státní tajemník ministerstva obrany Volkmar Hopf vzal odpovědnost za neinformování Stammbergera na sebe s tím, že je ochoten nést následky.¹⁰⁵ Podle svých slov 24. října 1962 vyrozuměl o akci svůj protějšek na spolkovém ministerstvu spravedlnosti Waltera Strauße (CDU) a požádal ho, aby ministra o zásahu nespravil.¹⁰⁶ V tuto chvíli se i FDP jevila stále pravděpodobnější varianta, kterou už od počátku aféry naznačovaly transparenty protestující veřejnosti: že v pozadí akce je třeba hledat osobu Franze Josefa Strauße, neboť „proč by se Hopf tak otevřeně nabízel jako obětní beránek, když ne proto, aby tak kryl svého ministra?“¹⁰⁷ Výsledkem jednání uvnitř FDP byl dopis, který zaslal předseda strany Erich Mende kancléři Adenauerovi. Požadoval v něm propuštění obou státních tajemníků. V případě, že by se tak nestalo do 5. listopadu, odstoupil by nejen Stammberger, ale také všichni ministři za FDP.¹⁰⁸

Státní tajemníci Hopf a Strauß pod tlakem liberální strany skutečně složili své funkce (resp. Hopf byl poslán na dovolenou). Stammberger i ostatní ministři odvolali

---

¹⁰⁴ Köhler: Adenauer, s. 1167.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 1167.

¹⁰⁶ Archiv der Gegenwart 46/1962, str. 10240.

¹⁰⁷ Köhler: Adenauer, s. 1167.

¹⁰⁸ Schwarz, Adenauer, Bd. 2, s. 786.

návrh na své odstoupení, neboť „zejména kvůli nastalé politické situaci musí současná koalice pokračovat v nezměněném složení.“¹⁰⁹ V tento okamžik se zdálo, že koaliční krize je alespoň na čas utlumena. O dva dny později však začaly parlamentní interpelace, které pro svou vyostřenou atmosféru vstoupily do německých dějin.

4.2.2 Parlamentní interpelace 7. - 9. listopadu 1962

Opoziční strana SPD využila pravidelné parlamentní interpelace a odpovědným ministrům položila osmnáct otázek, které se vztahovaly k nejasným okolnostem zásahu proti *Spiegelu*. Poslanec za SPD Heinrich Georg Ritzel nastínil smysl tohoto kroku v úvodním prohlášení: „Ochrana proti vlastizradě má chránit náš lid před cizí mocí a cizí svévolí. Přitom ale musí zůstat u toho, aby byl občan chráněn proti svévolí ve vlastní zemi. Smyslem našich otázek je objasnit s tím související mantinely.“¹¹⁰

Ačkoliv nebyl interpelován, vzal si po několika úvodních vystoupeních slovo přítomný kancléř Adenauer. Reagoval na Ritzelovo prohlášení a přednesl svůj názor na oprávněnost postupu úřadů proti *Spiegelu*: „Dámy a pánové, máme v zemi vlastizrady nepředstavitelných rozměrů! (Posl. Seifert: Kdo to říká?) – Já to říkám, neboť dámy a pánové, když list s nákladem přes 500 000 výtisků systematicky, pro peníze páchá vlastizrady –“¹¹¹ Zbytek kancléřových slov podle stenografického záznamu zanikl v rozhořčeném křiku opozičních poslanců.

Adenauer i v dalším průběhu sezení několikrát zopakoval slovo vlastizrada a dokonce obvinil Augsteina z toho, že „vydělává na obecné štvanci proti koaličním partnerům“.¹¹² Důvody, proč byla kancléřova slova o vlastizradě doprovázena nezvyklým hlukem ze strany opozičních (avšak i některých vládních poslanců), shrnul v emotivním projevu poslanec za FDP Wolfgang Döring: „Pane kancléři, je pro mě velmi těžké říct teď to, co je pro mě v tuto chvíli povinností. Myslím, že nemusím nikomu v tomto domě říkat, že jsme s panem Augsteinem už léta přátelé. Myslím, že také nemusím nikomu v tomto domě říkat, že by nikomu jinému víc než mně samotnému bylo líto, kdyby v tomto případě mohla být objektivně podle práva a zákona zjištěna skutková podstata vlastizrady. Avšak pane kancléři, jsem povinován nejen svému příteli, ale také občanovi Augsteinovi a všem ostatním protestovat proti tomu, že

¹⁰⁹ Archiv der Gegenwart 46/1962, s. 10240.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 10240.

¹¹¹ Stenografické záznamy jednání Bundestagu ze 7. 11. 1962, s. 1984. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 333.

¹¹² Tamtéž, s. 1993. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 348.

tu říkáte: Pan Augstein vydělává na vlastizradě. Pak jste tady jako první vynesl rozsudek, jehož vynesení přísluší pouze soudu.“¹¹³

Nazítí se otázky opozičních poslanců obrátily na kontroverzní zatčení redaktora Ahlerse ve frankistickém Španělsku a i tentokrát vyvolaly některé výroky interpelovaných politiků velké emoce. Autorem nejkontroverznějších slov dne byl ministr vnitra Hermann Höcherl (CSU), který přiznal, že zásah ve Španělsku byl „tak trochu nelegální“.¹¹⁴ Tato věta se pak stala okřídleným spojením, které v očích veřejnosti charakterizovalo nejen zatčení Ahlerse, ale i celou akci proti *Spiegelu*.

Během posledního dne interpelací se navíc ministr obrany Strauß postupně sám usvědčil ze lži, když přiznal, že noční telefonický hovor, předcházející Ahlersovu zatčení, vedl s vojenským atašé v Madridu Osterem osobně.

Kontroverzní výroky Adenauera, Strauße a Höcherla způsobily ve veřejnosti velké pozdvižení a byly příčinou, proč se k „Aféře Spiegel“ začali organizovaně vyjadřovat také univerzitní profesori, kteří se do té doby angažovali spíše jako hosté při pódiových diskusích (viz kapitola 3.2.3). Z hlediska politického vývoje však bylo důležitější, že se opět obnovila koaliční krize mezi vládními stranami CDU/CSU a FDP. Klíčovou otázkou se ukázalo být setrvání ministra obrany Strauße ve vládě.

4.2.3 Cesta k odstoupení Strauße z vlády

Nebyla to ovšem vládní strana FDP, nýbrž opoziční SPD, která jako první žádala odstoupení Franze Josefa Strauße z jeho úřadu. Frakce sociálních demokratů 13. listopadu 1962 v Bundestagu jednohlasně vyzvala kancléře Adenauera, aby spolkovému prezidentovi Lübke mu navrhl Straußeovo odvolání. Frakce CDU/CSU však tento požadavek – také jednomyslně – odmítla s tím, že nemá k politické koncepci ministra ani k jeho osobě výhrady.¹¹⁵

V té chvíli už však byla opět naplno vyostřená situace mezi koaličními partnery. Kancléř Adenauer totiž den předtím prohlásil, že tajemník Hopf znovu nastoupí do svého úřadu, jakmile se vrátí ze zdravotní dovolené.¹¹⁶ Přitom právě Adenauerův slib,

---

¹¹³ Stenografické záznamy jednání Bundestagu ze 7. 11. 1962, s. 1996. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 351-352.

¹¹⁴ Stenografické záznamy jednání Bundestagu z 8. 11. 1962, s. 2017. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 385.

¹¹⁵ Archiv der Gegenwart 46/1962, s. 10244.

¹¹⁶ Seifert (Hrsg.), Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 200.

že Hopf bude ze své funkce propuštěn, byl podmínkou FDP pro to, aby ministr spravedlnosti Stammberger stáhl návrh na své odvolání.

15. listopadu bylo navíc na základě vyšetřování potvrzeno, že Spolkový kriminální úřad v noci z 26. na 27. října se španělskou stranou vůbec nekomunikoval, takže jedinou příčinou Ahlersova zatčení byl telefonický hovor mezi Straußem a Osterem.¹¹⁷

16. listopadu informoval předseda FDP Erich Mende Adenauera, že na základě událostí posledních týdnů už pro jeho stranu není vládní spolupráce se spolkovým ministrem obrany možná. Franz Josef Strauß však odmítal jakékoliv pochybení ze své strany a v interview pro *Welt am Sonntag* o den později prohlásil, že si nedovede představit, že by nepokračoval ve své funkci.¹¹⁸

V pondělí 19. listopadu 1962 dosáhla vládní krize vrcholu. Pod vlivem tlaku veřejnosti i členů vlastní strany podalo společně všech pět ministrů FDP demisi s tím, že tak chtějí přispět k vládní rekonstrukci v období, kdy „světová situace a situace v naší rozdělené vlasti a jejím rozděleném hlavním městě potřebuje spolkovou vládu, která prosta osobních sporů bude sloužit pro dobro německého lidu.“¹¹⁹

Pouhý den poté, 20. listopadu, dali k dispozici své funkce také ministři CDU/CSU. To se však (na rozdíl od kroku ministrů FDP) nerovnilo formálnímu odstoupení. Hlavním cílem tohoto manévru bylo umožnit kancléři Adenauerovi snazší rekonstrukci koaliční vlády.¹²⁰ V prohlášení, které odůvodňovalo rozhodnutí frakce unijních stran, se dá vyčíst, jak velké byly v tu chvíli rozpory mezi koaličními partnery, kteří spolu s výjimkou let 1957 – 1961 spolupracovali na spolkové úrovni od roku 1949: „Předsednictvo frakce CDU/CSU konstatuje, že odpovědnost za současnou vládní krizi je výhradně na straně FDP, která z volebně-taktických a propagandistických důvodů způsobila nebezpečí těžké krize, pro kterou neexistuje žádná příčina.“¹²¹

Podle článku 64 Základního zákona¹²² však ministři museli na svých postech setrvat do okamžiku, než jejich demise přijme spolkový prezident. Lübke byl ale do 5. prosince na státní návštěvě v Indii, a tak měl kancléř Adenauer až do tohoto data čas, aby vyřešil nastalou vládní krizi. Teoreticky se nabízelo několik možností: pokračování

¹¹⁷ Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 201.

¹¹⁸ Archiv der Gegenwart 46/1962, s. 10244.

¹¹⁹ Archiv der Gegenwart 47/1962, s. 10253.

¹²⁰ Köhler: Adenauer, s. 1174.

¹²¹ Archiv der Gegenwart 47/1962, s. 10253.

¹²² Článek 64 Základního zákona zní: (1) Spolkoví ministři jsou jmenováni a odvoláváni spolkovým prezidentem na návrh spolkového kancléře. (2) Spolkový kancléř a spolkoví ministři skládají před Spolkovým sněmem při převzetí úřadu slib stanovený článkem 56.

stávající vlády, vláda všech parlamentních stran (tzn. CDU/CSU, FDP a SPD), velká koalice (CDU/CSU a SPD) nebo vláda SPD a FDP.¹²³

Otázka dalšího působení Franze Josefa Strauße ve vládě se zkomplikovala po zemských volbách v Bavorsku, které se uskutečnily 25. listopadu. Přestože nejvíce hlasů oproti posledním volbám v roce 1958 získala SPD, voličstvo CSU se semklo kolem Strauße. Křesťansko-sociální unie si polepšila o více než jedno procento hlasů (na 47,5 %), což jí stačilo k uhájení většiny křesel v zemském sněmu.¹²⁴ Předseda CSU tak vyšel ze zemských voleb v Bavorsku velmi posílen, a to se muselo nutně projevit i na jeho pozici ve spolkové vládě.

Místo, aby se Strauß v kritické situaci stáhl do Bavorska a přijal tam funkci ministerského předsedy, rozhodl se pokračovat v boji za záchranu svého ministerského postu ve spolkové vládě. Při jednání frakce CDU/CSU 27. listopadu obvinil kancléře Adenauera z toho, že od samého počátku věděl o chystané akci proti *Spiegelu* i jejím průběhu a že se osobně zasadil o to, aby byli dopadeni informátoři časopisu. Bylo to poprvé, kdy Strauß v širším kruhu zřetelně poukázal na roli kancléře během zásahu proti hamburskému časopisu. Ve frakci sice zavládlo rozrušení, avšak nikdo se nechopil iniciativy, aby proti Adenauerovi vystoupil. O dva dny později zveřejnilo předsednictvo frakce prohlášení, podle něhož kancléř nevydal ve věci akce proti *Spiegelu* žádné nařízení, včetně neinformování spolkového ministra spravedlnosti Stammbergera.¹²⁵

Den poté, 30. listopadu 1962, Franz Josef Strauß oznámil při zasedání zemského předsednictva CSU v Mnichově, že se především kvůli postoji FDP vzdává úřadu spolkového ministra obrany a nebude usilovat o žádný ministerský post v nově sestavené Adenauerově vládě.¹²⁶

4.2.4 Role kancléře Adenauera v „Aféře Spiegel“

Na tomto místě je třeba zastavit se u Straußova tvrzení, že Adenauer osobně zasahoval do příprav a průběhu zásahu proti *Spiegelu*. Veřejnosti zůstala tato informace během „Aféry Spiegel“ skryta. Kdyby však podle Schwarze Strauß roli kancléře v aféře

---

¹²³ Schwarz: Adenauer, Bd. 2, s. 792-793.

¹²⁴ Liebel, Die öffentlichen Reaktionen. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 2, s. 239.

¹²⁵ Köhler: Adenauer, s. 1176-1177.

¹²⁶ Archiv der Gegenwart 48/1962, s. 10271.

prozradil, pak by „Adenauerova éra s velkou jistotou skončila už na konci roku 1962“.¹²⁷

Na základě vyšetřování, uzavřeného v roce 1965, se ukázalo, že Adenauer byl Straußem o postupu řízení proti *Spiegelu* podrobně informován. Neexistoval však žádný důkaz, že by v této věci vydal jakékoliv nařízení.¹²⁸

Adenauer během parlamentních interpelací 7. listopadu 1962 před Spolkovým sněmem prohlásil: „Chtěl bych poznamenat, že jsem se záměrně od celé této záležitosti držel tak daleko, jak se to slučuje s mými úředními povinnostmi, z prostého důvodu, protože se o věci starám buď docela nebo málo. Ale kdybych se tomu měl věnovat docela – a na to nemám čas –, pak bych se té věci musel věnovat dnem i nocí. A to nemohu, protože mám na starosti ještě jiné záležitosti.“¹²⁹

Na počátku 90. let byl však nalezen dokument, který prokázal, že Franz Josef Strauß nebyl jediný, kdo přes Bundestagem neřikal pravdu. Tímto dokumentem byl osmistránkový, na stroji psaný dopis s označením „přísně tajné“, který Strauß 19. listopadu 1962 poslal kancléři, aby ho upamatoval na jeho úlohu v akci proti *Spiegelu*.

Strauß ve svém dopisu zrekapituloval všechna setkání a rozhovory, k nimž mezi oběma politiky mezi 18. a 27. říjnem 1962 došlo, včetně telefonického hovoru v noci během probíhajícího policejního zásahu proti *Spiegelu* a jeho redaktorům. Podle ministra obrany byl kancléř o celé akci nejen průběžně informován, ale dal mu volnou ruku ke všemu, co je nutné, aby se osvětlily okolnosti vyzrazení vojenských tajemství, a to „bez ohledu na jméno a osobu“.¹³⁰ Dále kancléři zopakoval, že se oba shodli na tom, že okruh zasvěcených osob musí zůstat co nejužší. Shoda panovala i v otázce neinformování ministra spravedlnosti Stammbergera, proti němuž měl mít *Spiegel* podle Strauße jisté kompromitující materiály.¹³¹

Během telefonického hovoru 22. října se měl Strauß kancléře zeptat, jestli „Vy jako spolkový kancléř a předseda vlády budete svou autoritou krýt opatření, která jsou nezbytná pro trestné stíhání obviněných a osvětlení stavu věcí, a jestli se na to mohu spolehnout a popřípadě odvolat. Odpověděl jste na tuto otázku ano a dodal, že od Vás

---

¹²⁷ Schwarz: Adenauer, Bd. 2, s. 784.

¹²⁸ Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 238.

¹²⁹ Stenografické záznamy jednání Bundestagu ze 7. 11. 1962, s. 1998. In: Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 354.

¹³⁰ Faksimile dopisu Franze Josefa Strauße Konradu Adenauerovi z 19. listopadu 1962. In: Bickerich: Franz Josef Strauß, s. 331.

¹³¹ Tamtéž, s. 332.

o tom kdykoliv mohu dostat písemné potvrzení. Odvětil jsem, že mi stačí jasné slovo předsedy vlády a že se proto písemného potvrzení vzdávám“.¹³²

V závěru pak Strauß osvětlil důvod, proč se na Adenauera se svým dopisem obrátil: „Stojím si za tím, co jsem udělal, včetně možných následků, které z toho mohou vyplynout, musím však také Vás, pane spolkový kancléři, poprosit, abyste v této choulostivé záležitosti vzal v potaz všechny okolnosti a jednal podle toho. Nyní uhodila Vaše hodina, protože celá vláda a celá naše politika jsou v sázce.“¹³³

V den, kdy Strauß poslal Adenauerovi tento dopis, podali ministři FDP demisi na protest proti tomu, že ministr obrany nemínil opustit svůj úřad. Cílem Straußova kroku tak nesporně bylo zajistit si podporu kancléře i nadále. Právě tento dopis může vysvětlovat, proč se ministři obrany ve vyhrocené situaci podařilo udržet ve vládě až do 30. listopadu, než se sám rozhodl vzdát se své funkce.

Němečtí historici se shodují na pravdivosti dopisu,¹³⁴ který vrhl na celou aféru nové světlo. Sám kancléř v roce 1965 přiznal, že v noci z 26. na 27. října 1962 se Straußem skutečně vedl telefonický rozhovor.¹³⁵ Teprve kancléřova záštita nad akcí vysvětluje, proč státní tajemník Walter Strauß ze spolkového ministerstva spravedlnosti okamžitě neinformoval svého ministra Stammbergera a proč se Franz Josef Strauß „odvážil úderu proti svým nepřátelům na život a na smrt (...), o němž se dalo s jistotou očekávat, že povede k těžké vnitropolitické krizi“.¹³⁶

Proč se však Adenauer rozhodl podpořit Strauße v jeho snaze vyřídit si účty se *Spiegelem*? Nabízí se více odpovědí: Rudolf Augstein ve svých sloupcích dlouhá léta neútočil pouze na ministra obrany, ale i na samotného kancléře, lze tedy předpokládat, že i Adenauer sám měl zájem na „potrestání“ hamburského vydavatele. Dalším důvodem byla i skutečnost, že kancléři bylo na konci roku 1962 již 87 let a za svůj život zažil několik režimů s řadou převratných událostí. Slovo vlastizrada tak pro něj mělo obzvláštní význam. Podle Köhlera lze vysvětlit, „proč dal Straußovi volnou ruku“ v akci proti hamburskému časopisu, jen tím, že „vlastizrada byla v očích Adenauera jedním z nejvážnějších zločinů“.¹³⁷

---

¹³² Faksimile dopisu Franze Josefa Strauße Konradu Adenauerovi z 19. listopadu 1962. In: Bickerich: Franz Josef Strauß, s. 332-333.

¹³³ Tamtéž, s. 334-335.

¹³⁴ např. Schwarz, Köhler či Bickerich.

¹³⁵ Schwarz: Adenauer, Bd. 2, s. 783.

¹³⁶ Tamtéž, s. 782.

¹³⁷ Köhler: Adenauer, s. 1162.

Henning Köhler označil Adenauerův souhlas se zásahem proti *Spiegelu* za „jeho největší vnitropolitickou chybu“.¹³⁸ S tímto soudem je možné souhlasit jen zčásti, neboť Adenauerova chyba nebyla tak velká, aby jej stála jeho úřad. I když Strauß při jednání parlamentní frakce CDU/CSU obvinil kancléře z hlavního podílu na „Afěře Spiegel“, nikdo proti autoritě Adenauera otevřeně nevystoupil. Lze předpokládat, že i veřejnost by Straußův útok na kancléře nutně chápala jako poslední pokus bavorského politika zbavit se zbavit hlavní odpovědnosti za zásah proti *Spiegelu* a vládní krizi, která následovala.

4.2.5 Velká koalice?

V okamžiku, kdy Strauß během posledního listopadového dnu roku 1962 prohlásil, že už nebude členem nové Adenauerovy vlády, se již rýsovala reálná možnost, že by poprvé v dějinách Spolkové republiky Německo vznikla tzv. velká koalice.

Sociální demokracie se od roku 1959, kdy byl schválen Godesberský program,¹³⁹ snažila přejít z opozice (v níž byla permanentně od roku 1949) do vlády. Po volbách do Spolkového sněmu v roce 1961 se jí to nepovedlo, avšak již tehdy bylo možné sledovat počátek sbližování s křesťanským táborem. Když se na konci roku 1962 ocitla vládní koalice v krizi, SPD se opět naskytla příležitost k navázání nových a intenzivnějších kontaktů s CDU/CSU.

Demise ministrů FDP z 19. listopadu 1962 totiž de facto znamenala rozpad vládní koalice. Po bavorských zemských volbách 25. listopadu navíc pozice předsedy CSU Strauße posílila, což situaci dále zkomplikovalo. V tuto chvíli začal kancléř Adenauer přemýšlet o možnosti utvořit novou vládu s SPD, která pro něj mohla být atraktivní hned z několika důvodů.

Změnou vládní koalice by totiž Adenauer vyřadil Strauße, jehož setrvání v úřadu bylo pro sociální demokraty zcela nepřijatelné. Místopředseda SPD Herbert Wehner naznačil, že na rozdíl od FDP by osobně neměl problém uznat Adenauera jako kancléře do konce probíhajícího volebního období. Velké strany navíc sbližovala idea

---

¹³⁸ Köhler: Adenauer, s. 1157.

¹³⁹ Na mimořádném sjezdu SPD v lázních Bad Godesberg byl v listopadu 1959 schválen nový stranický program. Sociální demokraté ustoupili od marxistických východisek a místo socializace a plánovaného hospodářství požadovali spolurozhodování při kontrole hospodářské moci. Herbert Wehner navíc do nového programu prosadil souhlas SPD s Adenauerovou evropskou politikou a NATO. Strana se tak v podstatě stala přijatelným koaličním partnerem pro CDU/CSU. In: Weber, Dějiny Německa, s. 371-372.

většinového volebního systému, který by značně oslabil FDP a stabilizoval politickou scénu. Změna ústavního zákona však byla možná pouze při společném postupu CDU/CSU a SPD. Otázka většinového volebního systému zároveň působila rozkol mezi SPD a FDP.¹⁴⁰

Rozhovory mezi spolkovým ministrem zemědělství Paulem Lückem (CDU) a Wehnerem dospěly 29. listopadu tak daleko, že oba vyjednávači předběžně rozdělili jednotlivým stranám ministerská křesla v budoucí vládě. Právě zákulisní jednání o utvoření velké koalice a skutečnost, že se unijní frakce téhož dne postavila za spolkového kancléře, Strauße izolovaly a vyústily v jeho rezignaci.¹⁴¹

Aniž kancléř Adenauer vyloučil pokračování koalice s FDP, pozval 4. prosince 1962 politické špičky SPD k otevřené diskusi do sídla kancléřství v paláci Schaumburg. Poprvé v dějinách západoněmeckého státu tak došlo k regulárnímu koaličnímu vyjednávání mezi CDU/CSU a SPD. Podle Schwarze chápala veřejnost tento krok jako historický průlom, neboť se unijní tábor a SPD „ve vsí formě vzájemně uznaly jako partneři schopní utvořit koalici. Informační rozhovor mezi SPD a FDP tentýž den podtrhl dalekosáhlé změny ve stranickém systému. Tím začíná ono období šedesátých let, kdy jsou všechny strany ve spolku schopné mezi sebou vytvářet koalice.“¹⁴²

Následující den však jednání o potenciální koalici skončila, protože parlamentní frakce SPD se nepostavila za Herberta Wehnera a vyslovila se jak proti kancléřství Adenauera, tak proti většinovému volebnímu systému. Ukázalo se totiž, že při schválení nového volebního zákona by většina stávajících poslanců za SPD ztratila své mandáty.¹⁴³

Nabízí se otázka, jestli by byl Adenauer skutečně ochotný jít do koalice se stranou, kterou ještě v předvolební kampani v roce 1957 označil za „záhubu Německa“. Už Jürgen Seifert v roce 1966 kancléře podezřívá, že využil informační rozhovory mezi Wehnerem a Lückem především proto, aby „zdůraznil svou nezávislost na FDP a vystoupil proti akutní možnosti koalice SPD – FDP na úrovni celého státu“.¹⁴⁴ Také podle Schwarze a Köhlera o třicet let později chápal Adenauer vyjednávání se sociálními demokraty jako taktický manévr, který měl přinutit FDP k poslušnosti.¹⁴⁵

---

¹⁴⁰ Köhler: Adenauer, s. 1178-1179.

¹⁴¹ Schwarz: Adenauer, Bd. 2, s. 798.

¹⁴² Tamtéž, s. 805.

¹⁴³ Köhler: Adenauer, s. 1180.

¹⁴⁴ Seifert (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre, Bd. 1, s. 207.

¹⁴⁵ Schwarz: Adenauer, Bd. 2; Köhler, Adenauer.

4.3 Obnova koalice mezi CDU/CSU a FDP, konec „Aféry Spiegel“

Kancléř Adenauer 6. listopadu 1962 definitivně ukončil rozhovory s SPD. Tím se otevřela cesta pro dosavadního koaličního partnera FDP, která po vyřazení ministra obrany Strauße ztratila hlavní argument pro ohlášenou demisi svých ministrů a jež měla nadále zájem zůstat ve vládě. Vzhledem k tomu, že se 5. prosince vrátil ze státní návštěvy Indie spolkový prezident Lübke, probíhala jednání o obnovení vládní koalice mezi CDU/CSU a FDP poměrně rychle. Rekonstrukce vlády byla ukončena už 11. prosince 1962, spolkový prezident Lübke nové ministry jmenoval o tři dny později. Celkem došlo v novém kabinetu ke změnám na osmi postech. Nejdůležitější změna proběhla na ministerstvu obrany, kde Franze Josefa Strauße nahradil ministerský předseda Šlesvicka-Holštýnska Kai Uwe von Hassel (CDU). Bavorský politik však mohl ve svém úřadě pokračovat až do 14. ledna 1963.¹⁴⁶ Do nové spolkové vlády nepatřil ani Wolfgang Stammberger, naopak ministr vnitra Höcherl si i přes kontroverzní výroky během parlamentních interpelací mohl svůj úřad ponechat.

Rychlé dohodě napomohl také ústupek kancléře Adenauera. Sedmaosmdesátiletý doyen německé politiky 7. prosince 1962 ohlásil, že po skončení letních parlamentních prázdnin ze svého úřadu definitivně odstoupí. Tento slib splnil, když se 15. října 1963 při slavnostním zasedání Bundestagu po čtrnácti letech vzdal funkce spolkového kancléře. Následující den byl novým kancléřem zvolen dlouholetý spolkový ministr hospodářství Ludwig Erhard.

Přes kontroverzní výroky o vlastizradě během parlamentních interpelací ze 7. listopadu 1962 si tak Konrad Adenauer především díky své autoritě dokázal udržet kancléřské křeslo. Nicméně jeho slib odstoupit lze chápat jako znamení, že se čtrnáct let trvající Adenauerova éra blížila k závěru.

Dohrou „Aféry Spiegel“ bylo postupné propouštění redaktorů *Spiegelu*. Nejdéle zůstali ve vazbě autoři článku *Bedingt abwehrbereit* Conrad Ahlers (56 dní) a Hans Schmelz (81 dní), jako poslední byl 7. února 1963, po 103 dnech strávených za mřížemi, propuštěn vydavatel magazínu Rudolf Augstein. Jeho časopis nejenže několikátýdenní omezení své činnosti přestál, ale jeho popularita dokonce stoupla, když prodaný náklad během aféry činil až 700 tisíc výtisků, tedy o 200 tisíc víc než obvykle.¹⁴⁷

---

¹⁴⁶ Archiv der Gegenwart, 50/1962, s. 10302.

¹⁴⁷ Schöps, Die Spiegel-Affäre des Franz Josef Strauß, s. 89.

5. Závěr

Rekonstrukce vlády a propuštění zatčených redaktorů *Spiegelu* prakticky ukončily aféru, která na měsíc a půl destabilizovala vnitřní politiku Spolkové republiky Německo. Aféru, která začala protestem médií a kritické veřejnosti proti obsazení a prohledávání redakcí renomovaného časopisu *Der Spiegel* a vyústila v nejtěžší vnitropolitickou krizi Spolkové republiky od jejího vzniku v roce 1949.

Nejviditelnějším výsledkem „Aféry Spiegel“ byla skutečnost, že v nové vládě už nezasedl Franz Josef Strauß. Nelze však jednoznačně tvrdit, že z událostí podzimu 1962 vyšel jako poražený. Ačkoliv se pod tlakem okolností vzdal křesla ministra obrany, uchoval si ve funkci předsedy CSU – a tím i předsedy jedné z koaličních stran – velký vliv na politické rozhodování v rámci pokračující vládní koalice. Za necelé čtyři roky, v roce 1966, získal při sestavování vlády velké koalice (CDU/CSU) post spolkového ministra financí a i v dalších letech zůstal jednou z nejvlivnějších postav západoněmecké politiky, což potvrzuje i jeho kandidatura (byť neúspěšná) na funkci spolkového kancléře v roce 1980.

Přestože Franz Josef Strauß představoval jednu z vůdčích osobností zásahu proti *Spiegelu*, nelze bez výhrad souhlasit s hypotézou, že by „Aféra Spiegel“ měla mít spíše přívlastek „Straußova“. Ministr obrany nebyl iniciátorem řízení proti *Spiegelu*, pouze využil situace, kdy se na něj obrátila Spolková prokuratura s žádostí, aby jeho ministerstvo přezkoumalo případné provinění hamburského časopisu proti zákonu. V jednání Strauße během příprav a v průběhu akce proti *Spiegelu* je možné vysledovat dva základní motivy: jako ministr obrany měl pochopitelně zájem na tom, aby se zjistilo, kdo z Bundeswehru předával *Spiegelu* utajované informace; zároveň byla akce spojena s osobní mstou proti listu, který proti němu vedl dlouholetou mediální kampaň.¹⁴⁸ Největší chybou Strauße byla jeho přímá telefonická intervence ve věci zatčení Conrada Ahlerse ve Španělsku, již s největší pravděpodobností osobně podpořil sám kancléř Adenauer. Právě kancléřova záštita osmělila bavorského politika ke kroku,

---

¹⁴⁸ Franz Josef Strauß byl po celý život přesvědčen o správnosti své intervence proti *Spiegelu*. V izraelských novinách *Haarez* vyšlo 2. června 1963 interview, v němž Strauß odpovídal na otázku, zda by s odstupem času jednal v „Afěře Spiegel“ jinak: „Cítil bych se povinován jednat úplně stejně, jako jsem jednal. (...) Ani v jediném případě jsem neměl se seriózním tiskem žádné problémy – jen se *Spiegelem* ... Jsou gestapem v Německu našich dnů. Vedou tisíce osobních spisů – když myslím na nacistickou minulost Německa – skoro každý má co ututlat. A to umožňuje vydírání. Byl jsem k zásahu proti nim přinucen.“ In: Seifert (Hrsg.): *Die Spiegel-Affäre*, Bd. 1, s. 500.

jehož nezákonnosti si musel být vědom. Strauß se tak svým způsobem stal viníkem i obětí zároveň, když se Adenauer od zásahu proti *Spiegelu* distancoval, a zřekl se tak spoluodpovědnosti. Ačkoliv byl ministr obrany protestující veřejností označen za hlavního strůjce celé akce, nesměřovaly kritické hlasy pouze proti němu, ale obecněji také proti tradičnímu pojetí výkonu moci ve Spolkové republice. „Aféra Spiegel“ tak svým způsobem představovala aféru Adenauerovy kancléřské demokracie.

„Aféra Spiegel“ by jistě neměla v německých dějinách takový význam, kdyby na protest proti kontroverznímu zásahu kriminální policie v noci z 26. na 27. října 1962 a postupu úřadů v následujících dnech nevystoupila v překvapivě hojném počtu veřejnost. Lze jistě upozornit na skutečnost, že proti kontroverznímu zásahu protestovali zejména čtenáři *Spiegelu*, kteří se rozhodli bránit „svůj“ magazín proti svévoli úřadů. Ve skutečnosti ovšem kritické části veřejnosti nešlo pouze o samotný časopis, nýbrž především o jeho společensko-kritickou funkci a demokratické ideály, které svým způsobem ztělesňoval. V zákroku proti *Spiegelu* tak bylo spatřováno ohrožení principů demokracie, jak ostatně naznačovala hesla na transparentech demonstrujících.

Hlavními nositeli protestu byli studenti, tedy generace, která již vyrostla ve Spolkové republice a jež se rozhodla bránit základní demokratické zásady. V oprávněnosti tohoto boje mladou generaci i ostatní protestující utvrzovaly také necitlivé výroky některých politiků (včetně samotného kancléře Adenauera). K významu veřejného protestu navíc přispěla skutečnost, že se k politickým záležitostem masově vyjadřovali také tradičně apolitičtí univerzitní profesori, kteří požadovali důsledné dodržování principů právního státu. Po boku studentů a profesorů stanuli také novináři či spisovatelé. V čele kritiků akce tedy stanula elita národa, lidé s vlivem na utváření názorů ostatních.

Kritická část veřejnosti tak dokázala, že si během sedmnácti let od skončení druhé světové války vytvořila vztah k demokratickým principům a že je v případě, kdy chybí dostatečně akceschopná politická opozice, ochotna vystoupit na obranu těchto principů i proti samotné vládě. Postoj elit k „Aféře Spiegel“ lze vnímat jako jeden z prvních projevů vznikající mimoparlamentní opozice (*APO*), která se organizovaněji zformovala až během vlády velké koalice mezi lety 1966 – 1969.

Veřejný protest byl ovšem velmi silně vázán na podporu západoněmeckých i světových médií. Rozhlas, televize a zejména tisk kontinuálně informovaly o reakcích německých občanů, kteří nesouhlasili se zásahem proti *Spiegelu* a protestovali proti neochotě úřadů vysvětlit nejasné okolnosti policejního zákroku. Právě medializace

demonstrací, stávek, pódiových diskusí či petičních akcí zvětšovala jejich vliv na politické špičky.

Přitom je třeba si uvědomit, že kritický tisk od samého počátku podporoval protestní hnutí i z vlastního zájmu. Útok na redaktory a redakce *Spiegelu* byl totiž chápán jako útok na svobodu tisku, a tedy jako potenciální útok proti všem novinářům a médiím jako celku. Solidarita většiny žurnalistů vyvolala nebývale intenzivní mediální kampaň, která spolu s protesty veřejnosti vytvářela tlak na osvětlení všech nestandardních okolností kolem „Aféry Spiegel“. Prostřednictvím opoziční SPD i vládní FDP se tento tlak přenesl i na parlamentní půdu. Výzva poslance Döringa během parlamentních interpelací, aby ostatní poslanci četli zahraniční tisk, je důkazem vlivu médií na jednání politických elit. Během „Aféry Spiegel“ se tak bezvýhradně potvrdila moc médií ovlivňovat politické záležitosti a role tisku jako pověstného „hlídacího psa demokracie“.

Přestože se po odstoupení Franze Josefa Strauße podařilo zrekonstruovat vládní koalici mezi CDU/CSU a FDP, byla vzájemná důvěra obou koaličních partnerů do velké míry narušena. Vedle vzájemného obviňování z hlavního podílu na vnitropolitické krizi bylo jednou z významných příčin odcizení vládních stran koaliční vyjednávání mezi CDU/CSU a SPD. Kancléř Adenauer dal zřetelně najevo, že FDP je pro něj jen přívěskem z nutnosti a že alternativa velké koalice není vyloučena. Pravděpodobně se spíše jednalo o taktický manévr než o reálnou možnost. Rozpory mezi oběma velkými stranami byly stále příliš velké, než aby se na konci roku 1962 podařilo utvořit novou koalici. Tezi o předzvěsti velké koalice z roku 1966 nelze považovat za nosnou; už proto, že Franz Josef Strauß, který byl pro SPD po „Aféře Spiegel“ ve vládě naprosto nepřijatelný, získal v koalici z roku 1966 významné křeslo spolkového ministra financí. Čtyřletá cesta ke vzniku velké koalice byla ještě složitá. Na přelomu listopadu a prosince 1962 byl však jako jeden z výsledků „Aféry Spiegel“ učiněn další krok ve sbližování CDU/CSU a SPD.

„Aféra Spiegel“ je z právního hlediska bez viníků a obětí. Rozsudek Spolkového ústavního soudu z 5. srpna 1966 stanovil, že ani zveřejnění armádních informací *Spiegelem* ani postup Spolkové prokuratury nebyly protiústavní. Nejdůležitějším důsledkem „Aféry Spiegel“ byla ovšem skutečnost, že reakce kritické veřejnosti potvrdily důvěru občanů v demokratické zřízení. Západoněmecká společnost tak vyslala do znepokojeného zahraničí signál, že ve Spolkové republice nehrozí opakování historie Výmarské republiky a roku 1933.

6. Zusammenfassung

Am Abend des 26. Oktober 1962 wird eine Fernseh- und Rundfunkansprache Adenauers ausgestrahlt, in der der Bundeskanzler feststellt: „Die Krise in Kuba ist die gefährlichste Bedrohung des Weltfriedens seit 1945.“ Noch an demselben Tag besetzen und durchsuchen Kriminalbeamte im Auftrag der Bundesanwaltschaft die Redaktionsräume des renommierten Magazins *Der Spiegel* in hamburger *Pressehaus* und in Bonn. Mehrere *Spiegel*-Mitarbeiter werden festgenommen, einschließlich des Herausgebers des Magazins Rudolf Augstein und des verantwortlichen Redakteurs Conrad Ahlers. Ahlers soll angeblich Landesverrat durch Preisgabe von Staatsgeheimnissen in einem Artikel über die NATO-Übung *Fallex 62* begangen haben.

Trotz der spannenden internationalen Lage ruft die nächtliche Aktion der Kriminalpolizei gegen den *Spiegel* eine Welle der Empörung im In- und Ausland hervor. Die Medien und die westdeutsche Öffentlichkeit solidarisieren sich mit dem hamburger Blatt. Tausenden von Studenten, Professoren, Schriftstellern und Journalisten nehmen an zahlreichen Demonstrationen, Sitzstreiks und Podiendiskussionen teil. Die Bundesrepublik hat die größte Affäre ihrer dreizehnjährigen Geschichte.

Die verantwortlichen Ämter sind nicht bereit, die merkwürdigen Umstände der Aktion aufzuklären, vor allem die Nichtunterrichtung des Bundesjustizministers Stammberger (FDP) über das laufende Verfahren gegen den *Spiegel* und die Verhaftung Ahlers in Spanien. Sowohl die deutschen Medien und die Öffentlichkeit, als auch die ausländische Presse halten den Bundesverteidigungsminister Franz Josef Strauß (CSU) für den Drahtzieher der ganzen Affäre. Strauß räche sich an dem *Spiegel* dafür, dass das Blatt seit längerer Zeit gegen den bayerischen Politiker eine Kampagne führe. Die Protestbewegung richtet sich vor allem gegen die Gefährdung der Pressefreiheit und mitunter die Gefährdung der Demokratie und Rechtsstaatlichkeit.

Auf Antrag der SPD wird vom 7. bis 9. November 1962 eine Bundestagsdebatte zur Aufklärung der Affäre angesetzt. Adenauer behauptet, es gebe in der Bundesrepublik einen „Abgrund von Landesverrat“, mit dem Augstein noch Geld verdienen wolle. Strauß gibt am 9. November zu, er hat die Verhaftung von Ahlers in Spanien vermittelt, die nach dem Bundesinnenminister Höcherl (CSU) „etwas außerhalb der Legalität“ war.

Die Nichtunterrichtung des Bundesjustizministers Stammberger und die Rolle von Strauß im Fall Ahlers führen zur Koalitions- und Regierungskrise. Am 19. November treten alle fünf FDP-Minister aus der Regierung. Vor allem Franz Josef Strauß ist aufgrund seines undurchsichtigen Verhaltens für die FDP als Regierungsmitglied nicht mehr tragbar. Strauß tritt unter dem Druck der Verhältnisse am 30. November 1962 zurück. Obwohl Adenauer zum ersten Mal in der Geschichte der Bundesrepublik offizielle Gespräche mit der SPD über Bildung der Großen Koalition führt, wird die Regierung von der CDU/CSU und FDP schließlich rekonstruiert. Adenauer muss aber das definitive Datum seines Rücktritts bekannt machen.

Das Hauptziel der Arbeit ist es, die wichtigsten Aspekte der „Spiegel-Affäre“ zu beschreiben und zu analysieren, mit besonderer Beachtung auf die Rollen von Bundesverteidigungsminister Strauß und Bundeskanzler Adenauer und die Bedeutung der Reaktionen in den Medien und in der Öffentlichkeit während der Affäre.

7. Seznam zkratek

APO (außerparlamentarische Oposition)

BND (Bundesnachrichtendienst)

CDU (Christlich-Demokratische Union)

CSU (Christlich-Soziale Union)

DKP (Deutsche Kommunistische Partei)

FDP (Freie Demokratische Partei)

SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)

8. Seznam pramenů a literatury

Prameny

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland

Periodický tisk

Archiv der Gegenwart, 46/1962

Archiv der Gegenwart, 47/1962

Archiv der Gegenwart, 49/1962

Archiv der Gegenwart, 50/1962

Archiv der Gegenwart, 32/1966

Berliner Zeitung, 28. 10. 1962

Blätter für deutsche und internationale Politik, 12/1962

Der Spiegel, 15/1961

Der Spiegel, 52/1961

Der Spiegel, 41/1962

Der Spiegel, 45/1962

Publizistik, Sonderheft 4/2003

Literatura

BICKERICH, Wolfram: Franz Josef Strauß. Die Biographie. ECON Verlag, Düsseldorf 1996.

ENZENSBERGER, Hans Magnus: Einzelheiten I. Bewußtseins-Industrie. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1962.

GÖRTEMAKER, Manfred: Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung, München 2003.

KLOKOČKA, Vladimír, WAGNEROVÁ, Eliška: Ústavy států Evropské unie. Linde Praha a.s., Praha 1997.

KÖHLER, Henning: Adenauer. Eine politische Biographie. Propyläen, Frankfurt am Main 1994.

KRAIKER, Bernard, SUHR, Elke: Carl von Ossietzky, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 1994.

MÜLLER, Helmut a kol.: Dějiny Německa. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995.

PÜRER, Heinz, RAABE, Johannes: Medien in Deutschland. Presse, sv. 1. Ölschläger, München 1994.

SCHOENBAUM, David: „Ein Abgrund von Landesverrat“. Die Affäre um den Spiegel. Parthas, Berlin 2002.

SCHÖPS, Joachim: Die Spiegel-Affäre des Franz Josef Strauß. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 1983.

SCHRÖDER, Dieter: Augstein. Siedler Verlag, München 2004.

SCHWARZ, Hans-Peter: Adenauer. Der Staatsmann 1952-1967, Bd. 2. Deutsche Taschenbuch Verlag, München 1994.

SCHWARZ, Hans-Peter: Geschichte der Bundesrepublik. Die Ära Adenauer 1957-1963, Bd. 3. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1983.

SEIFERT, Jürgen (Hrsg.): Die Spiegel-Affäre. Staatsmacht und ihre Kontrolle, Bd. 1,2. Walter Verlag, Olten 1966.

STRAUß, Franz Josef: Die Erinnerungen. Siedler Verlag, Berlin 1989.

THRÄNHARDT, Dietrich: Geschichte der Bundesrepublik. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1996.

VYKOUKAL, Jiří a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Libri, Praha 2000.

Internetové odkazy

<http://www.lidovky.cz/tisk.asp?c=L254A13A&r=ahorizont> (ověřeno k 15. 5. 2006)

<http://www.soziologie.uni-halle.de/publikationen/pdf/9506.pdf> (ověřeno k 15. 5. 2006)

<http://www.spiegel.de/spiegel/0,1518,222216,00.html> (ověřeno k 15. 5. 2006)